

A bevándorló nők élettörténeti perspektívái

Bevezetés, háttér és módszer

A FEMAGE nemzetközi kutatási program¹ két fő célkitűzést teljesített:

- Egyfelől élettörténeti keretbe ágyazott ismereteket nyújtott azokról az igényekről és akadályokról, amelyek harmadik országokból² érkező bevándorló nők társadalmi beilleszkedését és emancipációját szolgáló törekvések során vetődtek fel;
- Másfelől meghatározta, mi szükséges ahhoz, hogy a befogadó országokban a bevándorlók és a befogadó népesség között integrációt elősegítő kapcsolatok alakuljanak ki.

A FEMAGE módszertana kvantitatív és kvalitatív megközelítésekre épült. Mivel nemzetközi együttműködésben megvalósult kutatásról van szó, minden elemzés összehasonlító jellegű. Az elemzés a következő pillérekre támaszkodott:

1. A bevándorlók integrációjával kapcsolatos attitűdök elemzése egy korábbi, nagy elemszámú, standardizált kérdőíves felmérés³ adatainak statisztikai feldolgozásával a kilenc érintett ország⁴ állampolgárai körében.

2. Mélyinterjúk készítése bevándorolt nőkkel a vándorlás során szerzett tapasztalataikról, jelen helyzetükről a befogadó országban és arról, milyen várakozásaik vannak a jövővel kapcsolatban (részben narratívák, részben strukturált mélyinterjúk).

3. Fókuszcsoportos beszélgetések nemzeti és európai szinten abból a célból, hogy egymással folytatott dialógusuk során ismerjük meg a szakértők, a politikai szereplők és a migráns nők véleményét.

Jelen írásunk a mélyinterjúk során szerzett ismereteket rendszerezi és foglalja össze. A tervezett 240 interjú helyett 260 interjú

készült el, s ezek közül 239 került elemzésre. Belgium kivételével minden partnerországban 15–15 interjú készült el a kiválasztott küldő társadalmak szerint, a bevándorlók anyanyelvén (Magyarországon ukránul/oroszul és kínaiul).

Az eredmények összefoglalása

Összefoglalónknak nem az a célja, hogy kövesse és megértse az egyes vándorutak konkrét megvalósulási módját, hanem az, hogy biográfiai és narratív szerkezeteket magában foglaló különböző élettörténet-mintákat vázolja fel, amelyeket a vándorláshoz, valamint a befogadó társadalmakban elfoglalt jelenlegi helyzethez kapcsolódó perspektívákként értelmezünk.

A bevándorló nőknek az interjúkban feltáruló igen változatos élettörténet-perspektíváinak értékelése, az eredmények értelmezése és hasznosítása érdekében az alábbi elemzési szempontokat emeltük ki:

- Társadalmi nem (gender);
- Életkor és élettörténet,
- A bevándorló nők csoportjai (etnicitás és osztály).

Társadalmi nem

A bevándorló nők élettörténeti perspektíváinak vannak olyan közös vonásai, amelyek a társadalom által konstruált nemükből erednek. A vándorló nők világosan látják, áldozatot kell hozniuk azért, hogy a személyes és a családi tereket maguk körül újraépítsék. Ezek az áldozatok különbözőek, ami jelentősen megnehezíti a társadalompolitikai megfontolásokat. A migráció feminitása bonyolult manőverezésként fogható fel, amelyben a vándorlás jelentős költségei újraoszthatók. A manőverezésnek az alábbi eltérő típusait figyelhetjük meg:

- Fel kell adniuk a családi élet stabilitását, amennyiben ezt tekintik normának. A migráns családok, illetve a migránsokat magukba foglaló családok nagyon törékenynek tűnnek.

Tartalom

A bevándorló nők élettörténeti perspektívái

Személyes kapcsolatok a bevándorlásban

Visszatekintés

Cseh-Szombathy Lászlóra és Vukovich Györgyre emlékezünk

Kitekintés

Vendégségben Essex Egyetemén

Szemle

NKI Műhelytanulmányok angolul
Gyermekgyógyászati vademecum
Idősgondozás 2007

Naptár

Az európai és az amerikai társadalmi modellek vonzereje

50 éves a Demográfia

A világnépesedés helyzete, 2007

FERTINT

Társadalmi kirekesztés és Európa változó demográfiai arculata

Migráció – társadalmi összefüggések

Időszerű népesedési problémák

FEMAGE partner ország	Küldő országok
Ausztria Cseh Köztársaság Észtország	Törökország és Bosznia-Hercegovina Ukrajna és Románia
Finnország Lengyelország Magyarország Németország Szlovénia	Oroszország, Tatár és Csuvas Köztársaság, kaukázusi és közép-ázsiai területek Oroszország és Koszovó Ukrajna és Vietnám Kína és Ukrajna Oroszország és Törökország Bosznia-Hercegovina, volt Szovjetunió

¹ „A nők bevándorlása iránti igény és beilleszkedésük az öregedő társadalmakban” (Need for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies) kutatási projekt. A FEMAGE projektet az Európai Bizottság támogatta két éven át a 6. keretprogramon belül (No. SSP4-CT-2005-022355). Az írás szerkesztett részeket közöl a projekt WP2 munkacsoportjának angol nyelvű beszámolójából, Daróczi Etelka fordításában. (A projekt egészéről a KorFa 2007/1–2. számának 9–10. oldalán olvasható rövid ismertető.)

² Az Európai Unió akkori tagállamain kívülről, illetve nem a tehető európai országokból bevándorlókra vonatkozik.

³ Population Policy Acceptance Study – The Viewpoint of Citizens and Policy Actors Regarding the Management of Population Change.

<http://www.bib-demographie.de/ppa/IndexDialogStart.htm>

⁴ Ausztria, Belgium, Cseh Köztársaság, Észtország, Finnország, Lengyelország, Magyarország, Németország és Szlovénia.

- Más esetben fel kell adniuk, vagy korlátozniuk kell a gyermekvállalást. Ez azt jelenti, hogy azok a diskurzusok, amelyek a bevándorlóknak az európai társadalmakra jellemző gyermekhiány pótlását látják, félrevezető lehetnek, mivel nem vesznek tudomást a bevándorló nőket körülvevő feszült helyzetről.
- Vagy a mindennapi családi élet megszervezésének óriási nehézségeivel találják szemben magukat. Szélsőséges esetekben előfordulhat, hogy a gyermekeket a küldő közösségekben hagyják. Vagy a gyermekeket teszik ki embertelen körülményeknek, például bezárják a lakásba, amíg az anya dolgozik. Vagy a gyermekeknek kora reggel az anyjukkal együtt tartózkodási engedélyért kell sorban állniuk. Vagy számukra teljesen idegen környezetbe kerülnek, ahol nem ismerik a gondozók nyelvét. Ez mindenképpen társadalompolitikai megfontolásokat kíván.
- Vagy le kell mondaniuk az integrációhoz szükséges külön erőfeszítésekről (például nyelvtanulás). Ez különösen érvényes akkor, amikor nő kerül elszigetelt helyzetbe.
- Vagy fel kell áldozniuk szakmájukat, végzettségüket, saját munkájukat, amelyek megszerzése vagy megtartása egyébként is igen nehéz.
- Vagy fel kell áldozniuk a nemek szerepéről alkotott eredeti ideáljait. Ezt „erőltetett” tradicionalizmusnak nevezhetjük, s ez a jelenség adhat magyarázatot arra, miért mutatják be a nők magukat oly módon, amely ellentmond az attitűdökre vonatkozó zárt kérdésekre adott válaszaiknak. Ez az ellentmondás a kutatás során elkészült ország-jelentésekben és magukban az elbeszélésekben is gyakran megjelenik.
- Vagy le kell mondaniuk arról az igényükről, hogy megvalósítsák a nők megjelenésére, kinézetére vonatkozó ideáljukat. Ez az egyik olyan hiú ábránd, amely a „gazdag” európai társadalmakról bennük élhet.

Életkor és élettörténet

Kvalitatív szociológiai kutatásunk megmutatta, hogy az életkor kiemelten fontos tényezője az élettörténeti perspektívák értelmezésének.

- A legsikeresebb bevándorlók azok a fiatal nők, akik szűkebb értelemben vett iskolai vagy munkahelyi karrierre törekednek. Az ő sikerük nemcsak a társadalmi nemről újonnan alkotott modelljüknek (szinglinek maradni) felel meg, hanem az intézményesített karrier-pályának is. A csel ebben a sikeres karrier-modellben az, hogy az ő esetükben a vándorlás számos költségét a befogadó állam és maguk az oktatási intézmények viselik helyettük, amelyek nemcsak anyagilag segítik a bevándorló nőket, hanem a helyi bürokrácia által megkövetelt papírokat is intézik. Félrevezető lenne tehát az összes többi bevándorló nőt a fiatal, iskolázott szinglik szempontjából látni.
- A fiatal szingliken kívül van a vándorló nőknek egy másik jellegzetes csoportjuk, mégpedig a szüleiket követő vándorló gyermekek. A kilátások és a beilleszkedés tekintetében ők is igen sikeresek, ám kvalitatív interjúink feltárták azokat a komoly gondokat, amelyekkel meg kell küzdeniük. Ami az élettörténet-perspektívát illeti, a gyermekek súlyos identitásválságról számolnak be, mivel nem saját döntésükként kell vándorlásukat értelmezniük. Ezek között az interjúk között egyértelmű példákat találhatunk az etnikai újjáéledésre. Az identitásválsághoz kapcsolódik a nagyszülők, más családtagok és (kor)társaik elvesztése, akik nagyon fontos szerepet játszanak a személyiségfejlődésben.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a gyermekek integrációjának sikere is összefügg azzal, hogy a vándorlás bizonyos költségeit a szülők (néha saját életük feláldozásával) vállalják magukra, vagy az iskola-rendszer viseli a költségek egy részét. Majd rájuk hárul szüleik gondozásának terhe, amikor a szülők megöregszenek. Megfigyelhettünk olyan eseteket, amikor ez a helyzet sajátos csapdát jelenthet a vándorló gyermekek számára.

- Az életkor és az élettörténet-perspektívák közötti kapcsolatot tekintve hangsúlyoznunk kell, hogy a vándorlás magas költségei miatt a vándorló nőknek gyakran le kell mondaniuk arról, hogy időskorukra felkészülhessenek. Nem meglepő, hogy a vándorló nők, akik gyakran, legalábbis rövidebb ideig, kiesnek a munkapiacról, vagy mint nők, társadalmilag elszigetelődnek, nem tudják időskorukat megtervezni. Érdekes módon nem a társadalombiztosítás rendszerére kívánnak támaszkodni, hanem a családjuktól várt segítséghez folyamodnak. Szélsőséges esetekben, tartalék-stratégiaként, a hazatérést választják, hogy tőkét kovácsoljanak a küldő és a befogadó társadalmakban realizálható jövedelmek közötti különbségből. Ez a jól érzékelhető bizonytalanság társadalompolitikai megfontolásokat kíván.
- Kutatásunkból az is kiderült, hogy a negyvenes éveik vége felé letelepedő bevándorló nők súlyos integrációs gondokkal küszködnek. Kész családot, szakmai karriert hagynak maguk mögött, amelyet nem tudnak az új társadalmi környezetben érvényesíteni. A legelszigeteltebb önbemutatók közül néhány ehhez a korcsoporthoz tartozik.

A bevándorló nők csoportjai közötti különbségek (etnicitás és osztály)

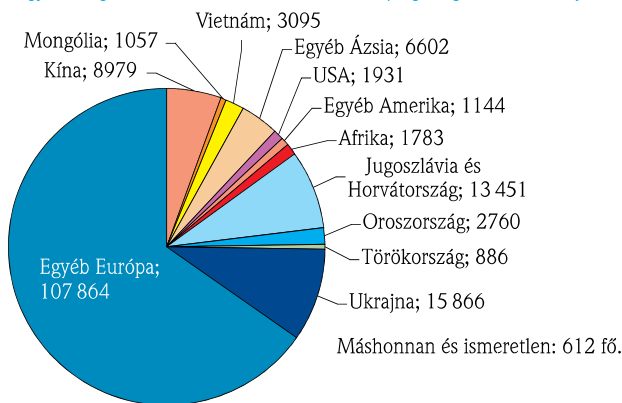
A vándorlásról szóló közéleti diskurzusok lényeges különbséget tesznek a vándorlók egyes csoportjai között, és társadalmi magatartásukat illetően sajátos jellemvonásokkal ruházzák fel őket. Összehasonlító elemzésünk megmutatta, hogy ezek a *látszólag etnikum-specifikus sajátosságok az élettörténet-perspektívákat tekintve átválnak a különböző etnikai csoportokon*. A perspektívák feltűnő hasonlóságát mutatja, hogy a vándorlók különböző etnikai csoportjai egymáshoz igen hasonló önbemutatói mintákat is használnak, ugyanakkor látszólag etnikum-specifikus perspektívák más csoportok esetében is megtalálhatóak.

- A vándorlás *folyamata, indoka és eredményei* szerint elkülönülő típusok a vándorlók minden egyes csoportjában megtalálhatók voltak.
- Mindegyikük az önkéntes és a kényszerű migráció különböző mintáit mutatta, kivéve a korábbi Jugoszláviából menekültek esetét, vagy azokat, akik a szovjet időszakban a birodalmi keretből következő kényszerű mozgás eredményeképp etnikailag keveredtek. Csak a Boszniából vagy a Koszovóból érkező nők támaszkodhattak arra, hogy háborús kegyetlenségek vagy etnikai erőszak áldozataiként jelenítsék meg magukat, és csak a poszt-szovjet bevándorlók használhatták azt a mintát, mely szerint őket a birodalomépítés miatt küldözgették.
- A bevándorló nők által elmondott fő migrációs okok mindegyike – ideértve a családépítést és az individualista gender stratégiát – megtalálható volt a vándorlók különböző csoportjaiban. A migráció adott körülményei között ezek legitim, elmondható mintának tűntek. Ám amikor az egyes altípusokat vizsgáltuk, előtűntek a különbségek. Az a fajta önbemutató, mely szerint egyéni céljait határon túli házassággal érik el,

főleg a poszt-szovjet bevándorló nőkre jellemző. Ezt vándorlás és házasság útján történő emancipációnak neveztünk el. Az önbemutató azon mintáját viszont, mely szerint a tradicionálisan gondolkodó nő követi férjét, főleg a Boszniából és a Törökországból bevándorló nők használhatták. Ugyanakkor nagyon közel áll ehhez a mintához néhány poszt-szovjet bevándorló nő önbemutatói stratégiája.

- A nők bevándorlás utáni státusában bekövetkezett változások tekintetében is meglehetősen nagy egyöntetűséget figyelhetünk meg a különböző élettörténet-perspektívák – például a szakmavesztés, a státus visszaszerzése, a siker – megélésében. A bevándorlók minden csoportjában találhattunk olyan beszámolókat, melyek szerint társadalmi és gazdasági, jogi vagy érzelmi vákuumba, vagy női mivoltuk miatt alárendelt helyzetbe kerültek. Másrészt megjelentek a sikeres fiatal szinglik, a globális, üzleti, sőt, a menekült életrajzok is a vándorlók különböző csoportjaiban. Kínából érkező, vietnámi, törökországi és romániai nők számoltak be iskolai, üzleti/szakmai előmenetelről, vagy globális típusú karrierről. Úgy tűnik, csak 'a sikeres menekült' típusa kötődik etnikai csoporthoz, mivel a Kínából vagy a Vietnámból érkező nők között ilyet nem találtunk.

A Magyarországon tartózkodó külföldiek száma állampolgárság szerint, 2007. január 1.

Forrás: Demográfiai évkönyv, 2006 KSH.

- A családban bekövetkező változások is hasonlóak, függetlenül az etnikai hovatartozástól.
- Még az integrációt és annak különböző formáit tekintve is jellemzően egyöntetű a kép. Tekintettel a domináns köztes státusra, az etnikai újjáéledés minden csoportban előfordulhat, sőt, diaszpórák is kialakulhatnak a vándorlók bármelyik csoportjában.
- A bevándorló nők minden egyes csoportja arról beszél az interjúkban és az azt követő kérdésekre adott válaszokban, hogy a befogadó országban kíván maradni. Ritkán vetik fel annak a lehetőségét, hogy harmadik (további) országba vándorolnának. Sokan gondolnak közülük hazatérésre, de aktív éveikben a befogadó országban akarnak maradni. Etnikai hovatartozástól függetlenül akadnak olyanok, akik az átértett bizonytalanság miatt tartják magukat az időskori hazatérés homályos ideáljához.
- Ami a férfiak és nők társadalmi szerepét illeti, azokat az etnikai sajátosságokat ismételhettük meg, amelyeket a vándorlás indítékainak elemzésekor találtunk. A társadalmi nem kérdését tekintve a Törökországból és a Boszniából érkező nők egy része (de a Koszovóból érkezők érdekes módon nem) tradicionális gondolkodású nőként mutatja be magát.

- Az etnikai hovatartozást a bevándorló nők körében *lényeges* megkülönböztető vonásnak tekintő állásponhoz hasonlóan a vallási háttér meghatározó szerepét is elutasíthatjuk. A moszlim, buddhista és ortodox nők nagyon hasonló élettörténeti perspektívát mutatnak fel, tulajdonképpen nem is gyakran próbálkoznak vallásos elbeszéléssel. Egyes szimbolikus megkülönböztető jegyek, mint például a fejkendő, fontosnak tűnnek, de az egyedi esetek alapján elmondhatjuk, hogy ez ugyanolyan mértékben vallási szimbólum, mint amennyire a befogadásról vagy a diszkriminációról szóló társalgás tárgya. Sőt, néhány bevándorló nő csak akkor beszél vallásról, ha az valamilyen kapcsolatot jelez a befogadó társadalomhoz (katolikus és protestáns kínai és vietnámi, ukrainai zsidó stb.). Ez azt mutatja, hogy *a vallás nem „lényegi” jellemzője a bevándorló nők élettörténeti perspektívájának, hanem alapvetően integrációs kérdés.*
- Erre más oldalról az a tény világít rá, hogy a vallás főleg azon nők körében tematizálódik, akik fájdalmas életútról számolnak be, vagyis a vallás számukra eszköz ahhoz, hogy migráns státusukat „magasabb színtről” szemléljék. Van azonban két érdekes kivétel: az egyik a volt szovjet országokból bevándorolt ortodox nőké, akik csoport-identitásukat vallási alapon fogalmazzák meg. A másik a buddhista kínai nőké, akik szintén bizonyos belső határokat húznak a kommunista vagy a nem kommunista buddhista egyházhoz való tartozás alapján. Ezek a jelzések azonban olyan értelemben belső természetűek, hogy ezeket nem közlik velünk, inkább egyfajta belső pozícióharcra utalnak.
- A vándorlás történeteinek elmondása szintén nem kapcsolódik közvetlenül az etnikai hovatartozáshoz, bár az elbeszélések között természetesen található etnikai jellegűek. Ezekben az elbeszélésekben a bevándorló nők etnikai megkülönböztetéseket tesznek és sztereotípiákat használnak. Ezek a jellegzetes elbeszélés-típusok (egyes esetekben olyan erősek, hogy szinte ugyanazokkal a szavakkal ismétlődnek újra és újra) hozzásegítik a bevándorló nőket ahhoz, hogy igen hasonló élettörténeteiket egyedien racionalizálják. A vallásos elbeszélések esetéhez hasonlóan ezeknél az elbeszéléseknél is az értelmező funkciót figyelhetjük meg, ami semmilyen szoros kapcsolatot nem mutat a tényleges életrajzi, vagy státus-kilátásokkal. Feltehetően a vándorlás maga hozza elő a társadalmi terek átalakulásával kapcsolatos elbeszéléseket, amelyek azután a szülőföldön tapasztalt tényleges történelmi veszteségekhez köthetők.
- A legfeltűnőbb a Boszniából és a Koszovóból érkező bevándorló nők példája. Nemcsak házukat, rokonaikat veszítették el a vándorlás miatt, hanem az otthon is eltűnt a háború és az erőszakos telepítések következtében. Az ő elbeszélésük a hontalanság megrázkódtatásokkal és nosztalgiával teli etnikai elbeszélése.
- Az ukrainai nők esetében a kelet–nyugat megkülönböztetést a vándorlás és az otthoni változások egyfajta jellegzetes elbeszélés-típusának tekinthetjük. Megfigyelhetjük a változó otthoni államformákról szóló elbeszélést is, de az ukrainai és az orosz nők körében ez az „új” küldő államokhoz kapcsolódó etnikai identitásban jelenik meg. Elbeszélésük szerint gyakran látogatják a kulturális központokat, és időnként a szovjet állam iránti nosztalgia is felbukkan.
- A kínai és a vietnámi (valamint bizonyos mértékig a törökországi) nők etnikai és vallási identitás-kepe inkább reakció a diszkriminációra, mintsem valami új etnikai identitás keresé-

sének az eredménye. Igaz, találunk nagyon „ukrán és orosz” elbeszéléseket is.

Mindent összevetve, az etnikai identitás megteremtésén, jobban mondva újratemtésén kívül, ami *önmagában, természeténél fogva* kapcsolódik a migrációhoz, aligha beszélhetünk a bevándorlók magukkal hozott, „lényegi” etnikai sajátosságairól. Ehelyett az egész – a befogadó országok társadalmi és kulturális tereit is magában foglaló – migrációs teret kell elemeznünk a beilleszkedés szempontjából.

A bevándorló nők társadalmi helyzetének elemzése a migráció és az „etnikai” sajátosságok viszonyára mutathat rá, s az alábbi megállapítások erre a viszonyra vonatkozó előzetes hipotéziseknek tekintendők:

- A nők mint bevándorlók "családias" életrajzai és önbemutatói globális osztályhelyzetükre adott válaszként foghatók fel, abban az értelemben, hogy a kitüntetett családi keret hálózatot és háttérrel nyújt jólétük növeléséhez. A társadalmi nem perspektívája tehát társadalmi státushoz köthető. Ez vezet a fentiekben leírt csapdához, ahhoz, hogy az „emancipált” nők nem emancipált helyzetekben rekednek meg.
- A társadalmi nem tradicionális modellje is a társadalmi helyzetre adott válasz, mivel a „tradicionalisták” a vándorlás során tapasztalt elszigeteltség miatt szűk családi otthonukba vonulnak vissza. Itt a következő érdekes csapda van kialakulóban. A „tradicionális” nők kivándorló férjükhöz akarnak alkalmazkodni és valamit át akarnak menteni a hátrahagyott eredeti családi társadalomból. Ebben az integrációs folyamatban a munkaerő-piaci inaktivitás jelenti a kritikus pontot, még akkor is, ha önbemutatásuk során igen büszkék bármilyen típusú rendszeres munkára. Ezt a megközelítést a befogadó társadalom úgy értelmezi, hogy nem akarnak beilleszkedni. Ez vezet azután a „kulturák konfliktusához”, amit a bevándorlók alkalmatlanságaként értelmeznek. Azt a tényt, hogy a vendéglátó társadalom nyelvét nem beszélik, ugyancsak ennek a „kulturális” távolságnak a számlájára írják.
- A diaszpóra-„identitás” és az „etnikai” identitás annyiban kapcsolható a vándorláshoz, hogy a nők azért nyúlnak ezekhez a forrásokhoz, hogy ellensúlyozzák a migráció során az élettör-

téneti perspektíváik szempontjából költséges társadalmi manőverezéseket. Ezt bizonyos értelemben diaszpóra- és etnikai csapdának nevezhetjük, mivel a migráció költségeit ezeken a hálózatokon keresztül osztják újra, aminek következtében az érintett nők bennrekednek etnikai és diaszpóra környezetükben, s e „segítség”-ből nem találnak kiutat a vendéglátó társadalomba való beilleszkedés felé. Ezt a kiúttalanságot a befogadó társadalmak túlzott befelé fordulásként és az integrációra való hajlandóság hiányaként értelmezik, ami a bevándorlók és a befogadó társadalom közötti rasszista viták melegágyává válhat.

Mindent összevetve úgy látjuk, hogy a nők vándorlása a társadalmi és személyes terek bonyolult átalakulását jelenti, amelyben a különböző – gender, társadalmi és kulturális – célok összekapcsolása óriási nehézségeket jelent. A bevándorló nőknek állandóan alkalmazkodniuk kell annak érdekében, hogy a költségeket a leírt módon újraoszthassák. Az élettörténet perspektívájából nézve a tehermegosztás tekintetében nagyon lényeges és jól elkülönülő stratégiákat tudunk megkülönböztetni. Ezt tekintjük kutatásunk fő eredményének. Azt is láthattuk, hogy a stratégiák kapcsolódnak egymáshoz, és ezeket nem lehet etnikai hovatartozás szerint megkülönböztetni, vagy a bevándorlás helyeihez kötni. A nők perspektíváit megcélzó bármilyen társadalompolitikai lépésnek számolnia kell azzal, hogy a különböző stratégiák társadalmi szinten összefüggnek, és olyan komplex társadalompolitikát igényelnek, amely magának a migrációnak a folyamatára irányul, vagyis azoknak a fő akadályoknak a lebontását célozza meg, amelyek a bevándorló nők mint nők és mint munkavállalók elé tornyosulnak. Amennyiben látjuk a stratégiák közötti kapcsolatokat, képessé válhatunk arra, hogy kikerüljünk az integráció és a társadalmi nem fentiekben körülhatárolt csapdáit, és ez a legfontosabb teendő. Máskülönb a migráció körüli társadalmi konfliktusok még intenzívebbé válnak.

Beszámolónk végén köszönetet mondunk interjú alanyainknak és a közös munkában résztvevő nemzeti kutatócsoportoknak.

Kovács Éva MTA Szociológiai Kutatóintézet
és Melegh Attila NKI
kovacseva@chello.at; melegh@demografia.hu

Személyes kapcsolatok a bevándorlásban*

A migráns kapcsolatháló létezését és a rajtuk keresztül áramló erőforrásokat számos vizsgálat dokumentálta a világ különböző pontjain. E vizsgálatok egyik fontos – elméletileg is megalapozott – megállapítása, hogy a személyes kapcsolatok hálózata képes fenntartani a migrációt akkor is, ha a folyamatot elindító kezdeti okok már megszűntek. A migráns hálózatok a társadalmi tőke olyan forrását jelentik, amely a később érkezők számára lehetővé teszi a költségek és a kockázatok csökkenését, valamint a várható haszon növekedését. A hálózatok fokozzák a migráció valószínűségét, az újabb elmozdulások pedig tovább növelik a hálózatot, míg végül e körkörös folyamat eredményeként a hálózati kapcsolatok száma eléri azt a kritikus szintet, amelynél a migráció önfenntartóvá válik.¹

Természetesen ehhez az is szükséges, hogy a célországban adottak legyenek a bevándorlás törvényi feltételei.

Jelen írásunk a magyarországi bevándorlók migráció előtti célországbeli kapcsolatait és ezek révén a migráció során elért erőforrásokat (információ, segítség) vizsgálva a kapcsolati tőke fogalmát alkalmazza, és Lin funkcionista megközelítése² alapján két típusát különbözteti meg:

- a *potenciális kapcsolati tőkét*, amely csupán a kapcsolatok meglétét – azaz az erőforráshoz való hozzáférést – veszi figyelembe, és
- a *mobilitált kapcsolati tőkét*, amely a kapcsolatok igénybevételeire – azaz az erőforrás mozgósítására – fókuszál.

Azelemzés a szomszédos országokból érkezett és Magyarországon 2001-ben bevándorló státust kapott felnőttek egyéni reprezentatív mintáján készült, amelyet homogenizálás céljából leszűkítettünk

* Szerkesztett részletek a szerző doktori disszertációjából.

¹ Massey, Douglas S. et al. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. In: *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3: 431-466; Massey, Douglas S. et al (1998): *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford: Clarendon Press.

² Lin, N. (2001): *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*, Cambridge: Cambridge University Press.

az 1990–2001 között, illetve a volt Jugoszláviából, Romániából, Szlovákiából és Ukrajnából érkezőkre (980 fő).¹ A felmérésben használt kérdőív lehetővé tette, hogy a kapcsolati tőke vizsgálata során a kapcsolatok jellege (családi, rokoni, baráti és ismerős kapcsolatok), valamint a kapcsolatszemélyek születési helye (korábban áttelepült, illetve magyarországi születésű kapcsolatszemélyek) szerint is finomsuk az elemzést.

Arra keresve választ, hogy a kapcsolati tőke különböző típusai és formái milyen szerepet játszanak a magyarországi bevándorlásban, az alábbiakban a következő kérdéseket vizsgáljuk:

- milyen mértékben rendelkeztek a migráció előtt potenciális kapcsolati tőkével a bevándorlók, és hogyan változott ez a különböző időszakokban érkezőknél, valamint az egyes társadalmi-demográfiai csoportokon belül?
- milyen mértékben jelentett tényleges erőforrást a kapcsolati tőke (információt a migráció előtt, illetve segítséget a letelepedés kezdeti időszakában) és milyen eltérések mutatkoztak e tekintetben az érkezési idő szerint, valamint az egyes társadalmi-demográfiai csoportokon belül?
- a bevándorlók milyen típusai különíthetők el a potenciális és a mobilizált kapcsolati tőke alapján?

A fogadó országhoz fűződő kapcsolatok több okból is fontos szerepet játszanak a migrációs döntésben, illetve a migráció megvalósulásában. Egyfelől a migráns kapcsolatok a *mintaközvetítés* mechanizmusán keresztül növelik a migráció valószínűségét. Másfelől a célországbeli kapcsolatszemélyek révén – *mobilizálva a bennük rejlő tőkét* – a migrációt fontolgatók információhoz, támogatáshoz, segítséghez juthatnak, ami ugyancsak megkönnyítheti a döntéshozatalt és magát a migrációt is. Minél erősebb (közelibb) a célországbeli kapcsolat, annál nagyobb a migrációra ösztönző hatása, a családi kapcsolatoknak ezért kiemelkedő a szerepük. Vannak viszont olyan információk, amelyekhez a távolabbi, gyenge kapcsolatok révén könnyebb hozzájutni. Ugyanakkor a célországbeli kapcsolatszemélyek megléte, elérhetősége önmagában is befolyásolhatja a döntést, akkor is, ha ezek csupán *potenciális tőkét* (erőforrást) jelentenek és sem a migráció előtt, sem a későbbiek során nem mobilizálódnak, azaz nem nyújtanak tényleges információt, segítséget. Tehát a migrációs döntés szempontjából a hozzáférés lehetősége, a kapcsolat elérhetőségének tudata is fontos lehet és elősegítheti a cselekvést.

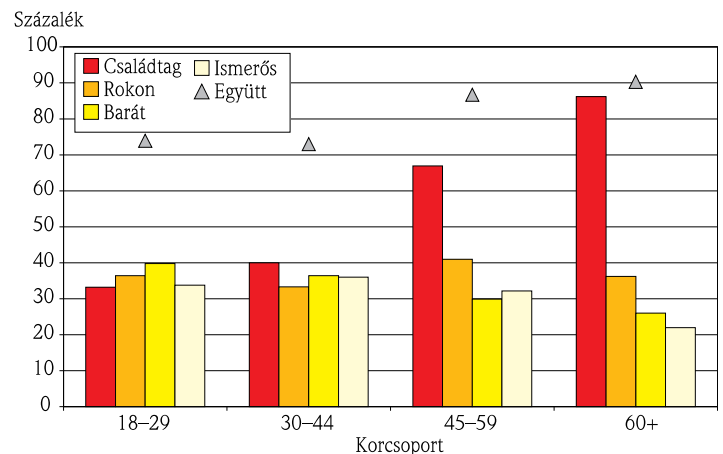
A célországbeli kapcsolatszemélyeknek nemcsak a migrációs döntésben és a migráció létrejöttében (megvalósulásban) van szerepük, hanem a posztmigrációs lét kezdeti szakaszában, az *adaptáció során* is. Azok a bevándorlók, akik a célországban mozgósítható személyes kapcsolatokkal rendelkeznek, feltehetően hamarabb találnak munkát, könnyebben kiigazodnak az ügyintézés útvesztőiben, valamint az idegen kultúra működési szabályai közt. Míg a migrációs döntés szempontjából a potenciálisan elérhető és ténylegesen mobilizált erőforrások egyaránt fontosak lehetnek, a migrációt követő adaptáció szempontjából elsősorban az utóbbinak van jelentősége.

A potenciális kapcsolati tőke

A *migráns (korábban áttelepült) kapcsolatszemélyek* vonatkozásában a vizsgált csoportnál a potenciális kapcsolati tőke (és egyben a migrációs minta) hangsúlyos jelenléte figyelhető meg: a megkér-

dezettek közel fele (48%) rendelkezett korábban áttelepült családtaggal², több mint egyharmaduk rokonnal (36,4%), illetve baráttal (34,5%), és közel egyharmaduk ismerőssel (31,5%). Összességében a megkérdezettek háromnegyede említett áttelepült közeli kapcsolatszemélyt: családtagot, rokont vagy barátot (35%-uk két-három személyt is), 78% ez az arány, amennyiben az ismerősöket is figyelembe vesszük. A mintaközvetítés szempontjából nagyobb relevanciával bíró erős kötések az átlagosnál jóval kisebb mértékben jellemezték a Szlovákiából és a volt Jugoszláviából származókat (39%, illetve 61%), az 1990-es évek elején érkezőket (50%), valamint a nem magyar nemzetiségűeket (53%).

1. ábra. Korábban áttelepült (migráns) kapcsolattal rendelkezők aránya életkor és a kapcsolat jellege szerint

A migráns kapcsolatok jellegét tekintve jelentős eltérések mutatkoztak az egyes társadalmi-demográfiai csoportok között, leginkább életkor szerint (1. ábra). A korábban áttelepült családtagok említők aránya különösen magas volt az idősebbeknél (a 60 év feletieknél 86%), illetve a nyugdíjasoknál (83%), valamint – az előzőekkel összefüggésben – átlag feletti volt az alacsony iskolai végzettségűeknél is (60%). Ezekbe a csoportokba főként a gyermekek után áttelepedő nyugdíjas szülők tartoztak. Ezzel szemben a 30 év alattiaknál a migrációs mintát, illetve a potenciális kapcsolati tőkét elsősorban a kivándorolt barátok jelentették, a családtagok közül pedig a testvérek. Ugyancsak az átlagosnál nagyobb arányban rendelkeztek áttelepült baráttal a felsőfokú végzettségűek, valamint a migráció előtt értelmiségi, vezető státusban lévők. A nemek tekintetében is megfigyelhető eltérés: míg a nőknél a családtagok, addig a férfiaknál a barátok jelenléte volt az átlagosnál hangsúlyosabb, bár a különbségek nem annyira jelentősek, mint a korcsoport és a végzettség tekintetében.

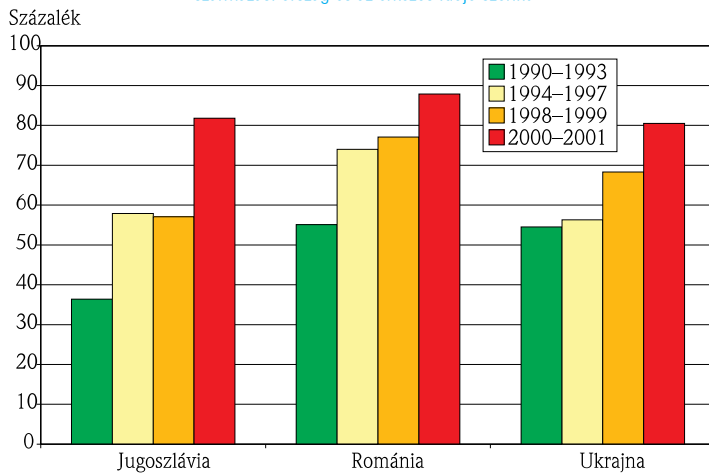
A korábban áttelepedett családtagok és rokonok jelenléte leginkább a Romániából és Ukrajnából érkezetteknek figyelhető meg, tehát azon országok esetében, ahonnan korábban indult, illetve nagyobb méretű volt a migráció Magyarországra. Legkevésbé a Szlovákiából érkezettekre volt jellemző a migráns kapcsolatok jelenléte: áttelepült családtagot alig egytizedük említett, és áttelepült rokon, barát, ismerős is kevesebb, mint egyötödüknek fordult elő, ami azzal függ össze, hogy Szlovákiából az 1990-es évek során végig kevés bevándorló érkezett (számuk 2000-ben érte el először az évi ezer főt).

Szembeötlő a migráns kapcsolatoknak az érkezés ideje szerinti változása, ami egyúttal a folyamat jellegének változását is jelzi.

¹ Az adatfelvétel „A magyarországi bevándorlás okai és következményei” című kutatási projekt keretében készült (NKFP 5/0084/2002). A mintavételről és az eredményekről lásd: Gödri Irén – Tóth Pál Péter: *Bevándorlás és beilleszkedés*. NKI Kutatási jelentések 80, Budapest, 2005/3.

² Ha csak a szűkebb családot (házastárs, gyermek, szülő, testvér) tekintjük, ez az arány 43%. Rajtuk kívül a vizsgálatban a család kategóriába került a gyermek házastársa, az anyós/após, valamint a sógor/sógornő is.

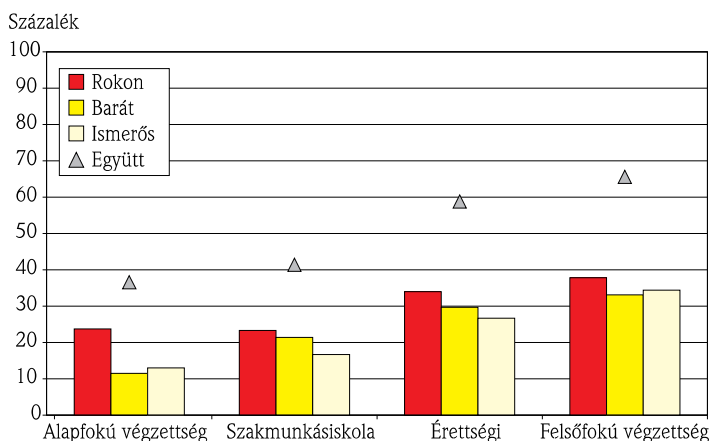
2. ábra. Korábban áttelepült (migráns) kapcsolattal rendelkezők aránya származási ország és az érkezés ideje szerint

Az 1990-es évek elején érkezetteknek mindössze fele rendelkezett korábban áttelepült családdal, rokonnal vagy barátal Magyarországon, míg az ezredfordulón érkezőknél ez az arány már 80% feletti. Az érkezési idő szerinti növekedés e kapcsolatok arányában valamennyi kibocsátó ország esetében megfigyelhető (2. ábra). Leginkább a korábban áttelepült családdal és rokonnal rendelkezők aránya növekedett, ami arra utal, hogy az 1980/1990-es évek fordulóján elindult migrációs folyamat egyre inkább a családi, rokoni kapcsolatokon keresztül zajlik. Bár a barátok és ismerősök említésének arányában is tapasztalható növekedés, ez korántsem olyan jelentős, mint a családtagok esetében. Ugyanakkor az áttelepített családdal rendelkezők 60%-a családjegyesítés miatt választotta a migrációt, ami azt is jelzi, hogy az esetek többségében az áttelepült családtag nem csupán mintát és potenciális kapcsolati tőkét, hanem közvetlen láncszemet is jelentett a megkérdezett áttelepüléséhez.

A magyarországi kapcsolatszemélyek említése kisebb arányú volt: magyarországi rokonnal a migráció előtt a megkérdezettek közel egyharmada, barátal 27%-a, ismerőssel pedig egynegyede rendelkezett.¹ Összességében 54%-uk említett magyarországi kapcsolatszemélyt, azonban ebben is eltérések figyelhetők meg az egyes társadalmi-demográfiai csoportok között, főként az iskolai végzettség szerint (3. ábra). Az átlagosnál nagyobb arányban rendelkeztek magyarországi kapcsolatokkal a Szlovákiából és az Ukrajnából szá-

3. ábra. Magyarországi kapcsolattal rendelkezők aránya iskolai végzettség és a kapcsolat jellege szerint

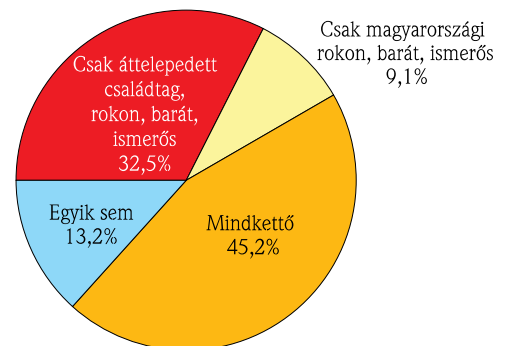

¹ A magyarországi kapcsolatok közül csak azokat vettük figyelembe, amelyek – kölcsönös vagy egyirányú – látogatásokat jelentettek a migráció előtt.

mazók (72%, illetve 61%), a felsőfokú végzettségűek és az érettségi-zettek (66%, illetve 59%), a migráció előtt értelmiségi, vezető státusban lévők (64%), a 30–44 év közöttiek (61%), valamint az időszak utolsó egy-két évében érkezettek (58%). Eltérések mutatkoznak a kapcsolatok jellegét illetően is: magyarországi rokont inkább az idősebbek, illetve a nyugdíjasok említettek, barátot és ismerőst pedig a 30–44 év közöttiek és az értelmiségiek. Ugyanakkor mindhárom kapcsolattípus az átlagosnál nagyobb arányban fordult elő a felsőfokú végzettségűek és a későbbi években érkezettek körében.

A migráns és a magyarországi kapcsolatokat egyaránt figyelembe véve elmondható, hogy a megkérdezettek kis hányada (mindössze 13%-a) nem rendelkezett egyáltalán potenciális kapcsolati tőkével (16% ez az arány, ha csupán a közelebbi kapcsolatszemélyeket – családtag, rokon, barát – vesszük figyelembe), 45%-uk ugyanakkor mind migráns, mind magyarországi kapcsolatokról beszámolt (4. ábra).

4. ábra. A megkérdezettek megoszlása a potenciális kapcsolati tőke szerint

Többszörös elemzéssel, logisztikus regresszió segítségével, is megvizsgáltuk a potenciális kapcsolati tőkével való rendelkezés esélyét.² A bevont magyarázó változók (nem, kor, iskolai végzettség, érkezés ideje, kibocsátó ország, migráció előtti településtípus, gazdasági aktivitás és vagyoni helyzet, valamint nemzetiség) közül a migráns kapcsolat esélyét leginkább az érkezési idő növelte. A 2000/2001-ben érkezőknek csaknem négyszer nagyobb eséllyel voltak migráns kapcsolatai, mint az 1990-es évek elején érkezetteknek. A kibocsátó országnak és a nemzetiségnek volt még szignifikáns hatása: a romániai származás két és félszeresére növelte, a nem magyar nemzetiség pedig egyharmadára csökkentette a migráns kapcsolatok meglétét.

A kapcsolat-jellegét is figyelembe véve az idősebb életkor, valamint a későbbi érkezés növelte annak az esélyét, hogy a bevándorló korábban áttelepült családdal rendelkezzen, míg a szlovákiai származás csökkentette azt. Ezzel szemben a migráns barátal való rendelkezés esélyét az idősebb életkor, a migráció előtti tanuló, illetve munkanélküli státus, valamint a nem magyar nemzetiség csökkentette, a felsőfokú végzettség viszont növelte.

A magyarországi kapcsolatok előfordulását egészen más tényezők alakítják: sem az érkezési idő, sem a kibocsátó ország hatása nem érvényesült, viszont az iskolai végzettség, a migráció előtti vagyoni helyzet, és kisebb mértékben az életkor hatása megmutatkozott. Míg az iskolázottság (főként a felsőfokú végzettség) növelte a magyarországi kapcsolatok meglétének esélyét, a migráció előtti rossz

² Ez a módszer egy-egy magyarázó változó hatását úgy mutatja, hogy közben a többi független változó hatását kontroll alatt tartja. A magyarázó változókhoz tartozó esélyhányadosok azt fejezik ki, hogy egy adott kategóriába tartozás (pl. 60 év feletti életkor) esetén mennyivel nagyobb, vagy kisebb a potenciális kapcsolati tőkével rendelkezés esélye, mint a referenciakategóriába (18–29 éves korcsoport) tartozók körében.

vagyon helyzet a felére csökkentette azt. A 30 év alattiakhoz viszonyítva a 30–44 éveseknél is nagyobb eséllyel fordult elő magyarországi kapcsolat. Ha külön vizsgáljuk a magyarországi rokon és ismerős előfordulásának esélyét, látható, hogy a magasabb iskolai végzettség mindkettőt növelte, míg a vagyon helyzet hatása inkább a rokon esetén szignifikáns. A magyarországi rokonral való rendelkezés esélyét a végzettség mellett a szlovákiai származás, valamint az idősebb (főként a 60 év feletti) életkor növelte, a nem magyar nemzetiség viszont csökkentette. Ezzel szemben a magyarországi ismerős meglétének esélyét a végzettség mellett az ukrainai és a romániai származás, valamint a 30–44 éves életkor növelte.

A fentiek alapján látható, hogy az érkezés ideje csak a migráns kapcsolatok – és ezen belül elsősorban a családtagok – tekintetében jelent fontos differenciáló tényezőt. A többváltozós elemzés is megerősítette, hogy a későbbi migráns kohorszok egyre nagyobb arányban rendelkeztek korábban áttelepült kapcsolatokkal (ami a migráns kapcsolatháló bővülésére utal), ugyanakkor arra is rávilágított, hogy – főként az idősebb korcsoportok esetében – a családi kapcsolatoknak van egyre nagyobb szerepük a Magyarországra irányuló migrációs folyamatban.

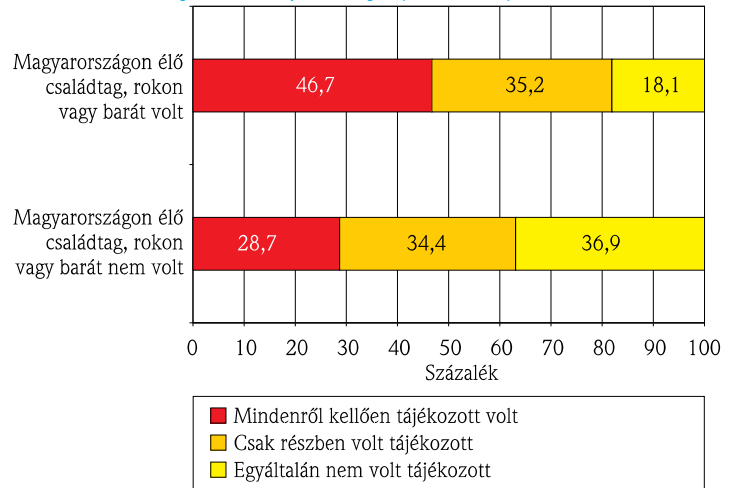
A migráció során mobilizált kapcsolati tőke

Vajon az a tény, hogy az ezredforduló körül érkező bevándorlók nagyobb arányban rendelkeztek migráns kapcsolatokkal, jelentette-e egyben azt is, hogy tájékozottabbak voltak, illetve inkább részesültek segítségben a migráció során és azt követően, mint az 1990-es évek elején érkezők.

Információ a migráció előtt. Adataink alátámasztják, hogy a személyes kapcsolatháló a magyarországi bevándorlók vizsgált csoportjánál is fontos szerepet tölthetett be az információáramlásban. Arra vonatkozóan, hogy elinduláskor rendelkezett-e a szükséges információkkal a magyarországi lehetőségekről, az átköltözéshez szükséges tennivalókról, a megkérdezettek 44%-a állította, hogy kellően tájékozott volt, és 35%-a, hogy csak részben volt tájékozott. Összességében a megkérdezettek közel kétharmada személyes kapcsolat révén jutott információhoz: 52%-uk említett áttelepült személyt, 35%-uk magyarországi személyt, (22%-uk mindkét információforrást).¹ A potenciális kapcsolati tőkével – Magyarországon élő családtaggal, rokonral vagy barátal – rendelkezők nagyobb arányban voltak kellően tájékozottak (47%), míg azok körében, akik ilyen kapcsolatokkal nem rendelkeztek, a tájékozatlanok aránya volt jelentősebb (37%) (5. ábra).

A személyes kapcsolatok révén nyert információ – várható módon – többnyire azoknál a csoportoknál volt hangsúlyosabban jelen, amelyeknél a potenciális kapcsolati tőke is nagyobb mértékben fordult elő, annak arányától azonban rendre elmaradt. Az áttelepült kapcsolatszeméllyel rendelkezőknek mindössze 62,3%-a számolt be arról, hogy áttelepült személy nyújtott számára információt az elindulás előtt, a magyarországi kapcsolatszeméllyel rendelkezőknek pedig csupán 45,4%-a tett említést magyarországi személytől kapott információról. Ez alapján úgy tűnik, hogy a *potenciális kapcsolati tőke csak részben mobilizálódott a migráció előtt, és az információszerzés tekintetében nagyobb arányban mobilizálódtak a migráns kapcsolatok.* Ez nyilvánvalóan abból adódik, hogy az áttelepüléssel kapcsolatos tennivalókról, lehetőségekről és buktatókról több ismerettel rendelkeztek azok, akik maguk is végigjárták ezt az utat.

5. ábra. A megkérdezettek tájékozottsága a potenciális kapcsolati tőke szerint

Összességében a legnagyobb eltérés az információval rendelkezők arányában az érkezés ideje szerint mutatkozott, és ezt a többváltozós elemzés is megerősítette: az 1990-es évek legelején érkezettekhez képest a következő időszakokban érkezők mintegy háromszor, sőt, a 2000-tól érkezők több mint ötször nagyobb eséllyel rendelkeztek információval személyes kapcsolat révén.

Jellegzetes eltéréseket tapasztalunk, ha külön vizsgáljuk az esélyhányadosokat az információ forrása alapján. Az áttelepült személytől szerzett információ esélyét a későbbi érkezés, a 45–59 éves kor, valamint a migráció előtti tanuló státusz növelte, míg az alapfokú végzettség, valamint a migráció előtti munkanélküliség csökkentette. Ugyanakkor a magyarországi személytől származó információ esélyére az érkezés ideje nem volt hatással, a középső életkor mellett főképp a szlovákiai és kisebb mértékben a romániai származás növelte, a rossz vagyon helyzet viszont csökkentette. Mindkét forrásból származó információ nagyobb eséllyel fordult elő a férfiaknál, mint a nőknél.

Megvizsgálva, hogy milyen jellegű kapcsolatok növelték az információval való rendelkezés valószínűségét, azt tapasztaltuk, hogy az áttelepült személytől származó információ esélyét leginkább a korábban áttelepült családtag megléte növelte (közel négyszeresére), míg a magyarországi személytől származó információét a magyarországi barát (több mint kétszeresére). Az érkezés idejének hatása az áttelepült személytől szerzett információ esélyére a kapcsolati tőke változók beépítése után is érvényes maradt, ami azt jelzi, hogy az 1990-es évek elején érkezettekhez képest a *későbbi években érkezők nem csupán nagyobb eséllyel rendelkeztek migráns kapcsolatokkal, hanem nagyobb eséllyel mozgósították is azokat információszerzés céljából.*²

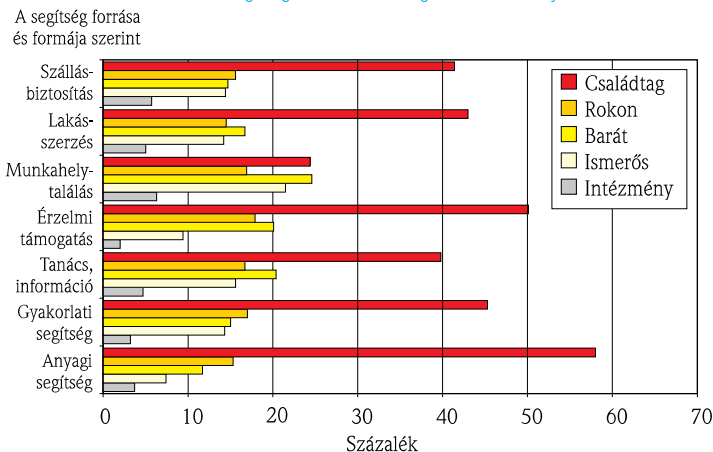
Segítség a migráció után. A kérdőívben a segítségnyújtás hét formája szerepelt, és a megkérdezettek 12%-ának valamennyi segítség típusban része volt a migrációt követően, 7%-uk viszont nem részesült egyik fajta segítségben sem. (Átlagban 4,4 segélytípust említettek.) A legnagyobb arányban a szállást biztosító (83%) és a tanács, információ általi segítségről (77%) számoltak be, ezt követte az érzelmi támogatás és a gyakorlati segítség (mindkettőt mintegy kétharmaduk említette). Legkevésbé – bár még így is jelentős arányban (47%) – az anyagi segítség fordult elő.

A segítség, támogatás forrását vizsgálva (6. ábra) azt tapasztaljuk, hogy a legtöbb segítség a családtagok részéről érkezett, kü-

¹ Ezen kívül a teljes minta közel egynegyede személyes tapasztalat révén, 15%-a pedig a médiából (tévé, rádió, sajtó) szerzett információról is beszámolt.

² Elképzelhető, hogy ebben az információáramlás megnőtt (gyorsabb és szélesebb körben hozzáférhető) lehetőségei is szerepet játszottak.

6. ábra. A segítségben részesült megkérdezettek aránya

lönösen az anyagi segítség és az érzelmi támogatás tekintetében volt kiemelkedő a szerepük. Egyedül a munkahelytalálásban nem dominált a családtagok részéről kapott segítség, ezen a területen a barátok, valamint a gyenge kötésekkel jelentő ismerősök szerepe is jobban – a családtagokéval közel azonos arányban – érvényesült. Összességében elenyésző volt (2–6% közötti) a bevándorlók által a különböző intézmények – szervezet, egyesület, önkormányzat, politikai párt vagy egyház – részéről tapasztalt segítség, holott az 1980-as évek végén érkező menekültek esetében ez még számottevő volt. Ebben a bevándorlás, valamint a bevándorlók megítélésének változása is tetten érhető, ugyanakkor az is közrejátszhat, hogy a korábbi menekültekhez képest napjaink bevándorlói jobban előkészíthetők maguk számára a „terepet”, sok esetben kiépült migrációs hálózat mentén történik az elmozdulásuk, tehát sokkal inkább számíthatnak az ugyancsak áttelepült családtagok, rokonok támogatására, így nincsenek annyira ráutalva a különböző intézmények segítségére.

Ezt igazolja az is, hogy a bevándorlók túlnyomó többsége (89%-a) személyes kapcsolat révén részesült valamilyen segítségben: 58%-uk áttelepült személy, 42%-uk magyarországi születésű személy részéről (16%-uk mindkét forrásból), továbbá 11%-uk otthoni (a kibocsátó országban élő) személy részéről is. A korábbi bevándorlók részéről kapott segítség valamennyi segélytípus esetén 60% körüli volt, egyedül a munkahelytalálásban volt kisebb (50%), itt jelent meg ugyanis legnagyobb arányban (43%) a magyarországi személy részéről kapott segítség. Ez utóbbiak szerepe az anyagi segítségnyújtásban volt a legkisebb (26%), miközben itt mutatkozott meg leginkább a származási országból kapott segítség (11%). Az a tény,

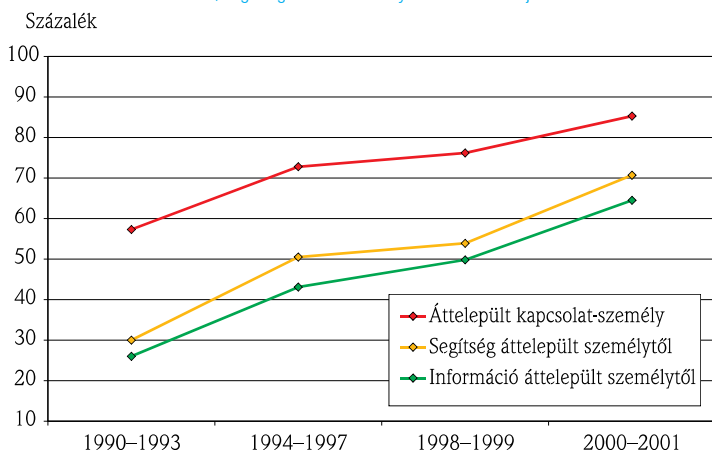
hogy a kezdeti „helykereső” időszakban – bár nem jelentős mértékben – a szülőföldről fűződő szálak is jelen voltak az erőforrás jelentő kapcsolatok hálójában, arra utal, hogy a bevándorlók mögött olykor a kibocsátó mikroközösségekben is álltak olyan kapcsolat-személyek, akik nemcsak a migráció tervét támogatták, hanem annak megvalósításában is segítséget nyújtottak.

Az áttelepült személytől kapott segítség főként az idősebbeknél (a 60 év felettiek 88%-ánál), a nyugdíjasoknál (84%), a 2000/2001-ben érkezetteknel (71%), valamint az alacsony iskolai végzettségűeknél (69%) fordult elő nagyobb arányban, de az átlagosnál magasabb volt a Budapesten letelepedőknel (65%), valamint a Romániából érkezőknel is (64%). A magyarországi személytől kapott segítséggel szemben főként a szlovákiai származásúakra (72%), az 1990-es évek elején érkezőkre (59%), továbbá a fiatalokra (a 18–29 évesek 51%-ára), a felsőfokú végzettségűekre (47%), valamint a városokban letelepedőkre (49%) volt az átlagosnál nagyobb mértékben jellemző.

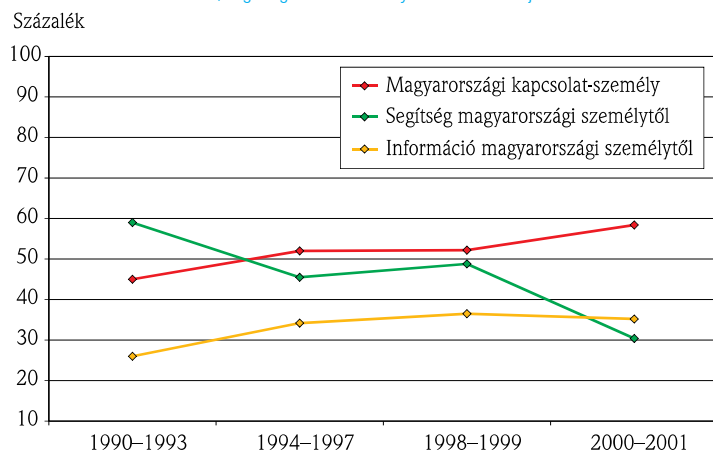
A többváltozós elemzés során – figyelembe véve a segítség forrását is – az érkezés ideje, a kibocsátó ország és a magyarországi lakóhely típusa szerinti eltérések bizonyultak a legmarkánsabbnak. Az áttelepült személytől kapott segítség esélyét a későbbi érkezés, a budapesti lakóhely és a romániai származás jelentősen növelte, és ebbe az irányba hatott a 60 év feletti életkor és az alapfokú végzettség is. Ezzel szemben a magyarországi kapcsolatszemélytől kapott segítség esélyét a későbbi érkezés és a fővárosi, illetve megyeszékhelyi lakóhely, valamint a nyugdíjas státus csökkentette, egyedül a szlovákiai származás növelte. Az érkezés ideje és a magyarországi lakóhely településtípusa tehát ellentétes hatást mutat a segítség forrása szerint: míg a korábbi bevándorlóktól az utóbbi években érkezők és a fővárosban élők kaptak legnagyobb eséllyel segítséget, addig a magyarországi személy részéről kapott segítség esélye az ő esetükben volt a legkisebb.

Az áttelepült személytől kapott segítséget leginkább – mint várható volt – az áttelepült családtag megléte valószínűsítette (több mint hatszorosára növelve az esélyt), de a migráns rokon és barát szerepe sem elhanyagolható. Az érkezési idő és a magyarországi lakóhely típusa szerinti jellegzetességek továbbra is megmaradtak, ami azt jelenti, hogy a későbbi években érkezők és a fővárosban letelepedők nemcsak azért részesültek több segítségben áttelepült személy részéről, mert több migráns kapcsolatuk volt, hanem azért is, mert nagyobb mértékben mozgósították azokat. A magyarországi személytől kapott segítség esélyét a magyarországi rokon és ismerős megléte növelte (mintegy másfélszeresére), a magyarországi barát szerepe azonban ebben a tekintetben nem érvényesült.

7. ábra. Korábban áttelepült (migráns) kapcsolatszemély(ek)e) és tőlük kapott információt/segítséget említők aránya az érkezés ideje szerint

8. ábra. Magyarországi kapcsolatszemély(ek)e) és tőlük kapott információt/segítséget említők aránya az érkezés ideje szerint

Ha az érkezés ideje szerint tekintjük a potenciális kapcsolati tőke és a mobilizált kapcsolati tőke együttes alakulását, érdekes eltéréseket tapasztalunk a kapcsolati tőke forrását illetően. Megfigyelhető egyfelől, hogy az áttelepült kapcsolatszeméllyel rendelkezők arányának növekedése mellett – annál jelentősebb mértékben – emelkedett az áttelepült személytől kapott információ és segítség aránya is (7. ábra). Ezzel szemben – a magyarországi kapcsolatokban megfigyelhető enyhe növekedés ellenére – a magyarországi személytől információban részesülők aránya az 1990-es évek közepétől stagnált, a magyarországi személytől segítségben részesülők arányában pedig csökkenés következett be (8. ábra).

Az áttelepült személy részéről információban, illetve segítségben részesülők arányának időbeni növekedése mögött egyfelől a kapcsolatháló bővülése, másfelől – mint az előzőekben láthattuk – a kapcsolati tőke nagyobb mozgósítása figyelhető meg. A magyarországi személytől kapott segítség csökkenése a lakosság fogadókésztségének és a bevándorlókkal szembeni rokonszenvének csökkenésére utal, ugyanakkor abból is adódhat, hogy a nagyobb és jobban működő migráns kapcsolatháló miatt a bevándorlók kevésbé igényelték magyarországi személy segítségét.

A bevándorlók típusai a kapcsolati tőke alapján

Annak alapján, hogy a bevándorlók a migráció előtt milyen célországbeli kapcsolatokkal rendelkeztek, és melyeket mozgósították azt követően, klaszterelemzéssel a bevándorlók négy típusát különítettük el (lásd az alábbi táblázatot).

Az első típust a *kapcsolati tőkében gazdag bevándorlók* jelentik (ebbe tartozik a teljes minta 36%-a). Ők az átlagosnál nagyobb arányban rendelkeztek áttelepült és magyarországi kapcsolatokkal egyaránt, és jelentős volt a mobilizált kapcsolati tőkéjük, mind az információ, mind a segítség tekintetében. Megfigyelhető, hogy különösen az áttelepült személy részéről kapott információ és segítség volt jellemző, és ez utóbbit elsősorban „más személy”, illetve rokon segítsége jelentette, kevésbé a közvetlen családtagoké.

A második típust a bevándorlók azon *ellentmondásos csoportja* alkotja, akik kevés célországbeli kapcsolattal rendelkeztek a migráció előtt, és ezen belül különösen szűkös volt a migráns kapcsolatok aránya. A migrációval kapcsolatos információ csak kis hányadukra volt jellemző, és az is – az átlagtól eltérően – elsősorban magyarországi személytől származott, nem korábbi bevándorlóktól. Ennek ellenére (vagy éppen ennek ellensúlyozására?) a migrációt követően valamennyien részesültek segítségben magyarországi személy részéről, aki többnyire nem családtag vagy rokon volt, hanem „más személy” (feltehetően a migráció után kialakított kapcsolat). Ebbe a csoportba tartozik a teljes minta 22%-a.

A harmadik típust az ún. *„családi burokbán” migrálók* jelentik, akiknek zöme rendelkezett korábban áttelepült családtaggal, továbbá magyarországi rokon is az átlagosnál nagyobb arányban fordult elő körükben. Ugyancsak átlag feletti arányban volt jelen az áttelepült személytől kapott információ, és teljes körű volt a családtagtól kapott segítség. A bevándorlók 30%-a tartozott ehhez a típusozhoz.

Végül a negyedik típust a *kapcsolati tőkében szegény bevándorlók* jelentik, akiknek a migráció előtti potenciális kapcsolati tőkéjük is nagyon szegényes volt, mind a migráns, mind a magyarországi kapcsolatok

A bevándorlók típusai a potenciális és a mobilizált kapcsolati tőke alapján*

Időszak	Potenciális és mobilizált kapcsolati tőke elemek	A bevándorlók típusai				A teljes minta megoszlása (%)
		Kapcsolati tőkében gazdag migránsok	Kevés kapcsolattal rendelkező, de sok erőforrásra szert tevő migránsok	„Családi burokbán” migrálók	Kapcsolati tőkében szegény migránsok	
A migráció előtt	Volt áttelepült...					
	családtag	44,3	14,0	91,7	12,3	47,7
	rokon	52,9	15,4	37,2	15,6	35,3
	barát	57,1	12,6	28,3	17,2	33,8
	ismerős	48,3	16,8	26,9	16,4	31,0
	Volt magyarországi...					
	rokon	37,1	23,8	37,2	11,5	31,0
	barát	32,6	24,8	24,1	16,4	26,3
	ismerős	31,1	25,7	23,1	13,9	25,4
	Információt szerzett...					
áttelepült személytől	72,9	16,8	71,0	12,3	52,5	
magyarországi személytől	44,3	29,9	31,0	16,4	33,7	
A poszt-migrációs időszak elején	Segítséget kapott...					
	családtagtól	30,9	33,2	100,0	7,4	49,0
	rokontól	47,1	16,8	4,1	4,9	22,4
	más személytől	68,9	78,0	3,8	1,6	43,1
	Segítséget kapott...					
	áttelepült személytől	75,1	7,9	96,6	0,0	57,4
	magyarországi személytől	52,0	99,5	3,4	0,0	41,5
otthoni személytől	18,5	10,5	6,5	8,5	12,0	
<i>A bevándorlók megoszlása a négy típus között (%)</i>		35,9	21,9	29,7	12,5	100,0

* Megjegyzés: A teljes minta átlagánál magasabb arányszámok kiemelve.

tok vonatkozásában. Ez az információ hiányosságában, s még inkább a célországbeli személyektől kapott segítség hiányában mutatkozott meg. Az egyedüli segítségforrást a származási országban maradt családtag, rokon jelentette, de ez is csak kis hányadukra volt jellemző. Ez a típus jelentette a bevándorlók legkisebb csoportját (12,5%).

Érdekes sajátosságokat mutat e négy csoport összetétele. Mind a kapcsolat-gazdag, mind a kapcsolatokkal a migráció előtt nem rendelkező, de azt követően kialakító csoportban a 30 év alattiak, illetve a nőtlenek/hajadonok aránya volt kiugróan magas. Míg a kapcsolati tőkében gazdagok közt a felsőfokú végzettséggel, idegen nyelvismerettel rendelkezők, valamint a jó vagyoni helyzetben levők voltak nagyobb arányban képviselve, a második típuson belül a migráció előtt tanuló, illetve munkanélküli státusban lévők, valamint a falvakból érkezők voltak felülreprezentálva. A „családi burokban” migrálók körében főként az idősebb korcsoportok (a 45, de leginkább a 60 év felettiek), a migráció előtt nyugdíjasok, a házasság, valamint az özvegy családi állapotúak, az alapfokú végzettségűek és a nyelvtudással nem rendelkezők, valamint a rosszabb vagyoni helyzetben levők voltak az átlagnál nagyobb arányban képviselve.

A kapcsolati tőke nélküli migráció (negyedik típus) azokra a bevándorlókra volt nagyobb mértékben jellemző, akik a fogadó országbeli beilleszkedésüket feltehetően megkönnyítő egyéb tőkével rendelkeztek (fiatal életkorral, szakmával, nyelvtudással, vagyonnal), vagy kilátástalan helyzetük (munkanélküliség) migrációra ösztönző kapcsolatok nélkül is elmozdulásra készítette őket. A kapcsolati tőke hiánya (a második és negyedik típus egyaránt) a nem magyar nemzetiségűek körében volt hangsúlyosabb.

Az érkezési idő szerint is megfigyelhető néhány sajátosság: míg a kapcsolati tőkével egyáltalán nem (vagy csak a migráció előtt nem) rendelkezők nagyobb arányban kerültek ki az 1990-es évek elején érkezettek köréből, a családi burokban migrálók az ezredforduló meghatározó migráns típusát jelentik. Ez utóbbi csoporton belül főként a Romániából érkező bevándorlók voltak átlag feletti arányban képviselve, míg a kapcsolatok nélküli migráció a volt Jugoszláviából – sok esetben a politikai helyzet miatti kényszerből – útnak indulókra volt inkább jellemző.

Gödri Irén NKI
godri@demografia.hu

VISSZATEKINTÉS

Cseh-Szombathy Lászlóra és Vukovich Györgyre emlékezünk

A hazai demográfia két kiemelkedő alakját veszítette el 2007-ben. Cseh-Szombathy László és Vukovich György kortársak voltak. Jól ismerték egymást, mindketten hosszú időn át dolgoztak a Központi Statisztikai Hivatalban, volt közös kutatási témájuk és közös publikációjuk is. A kiváló tudósok iránti nagyrabecsülésünket és tiszteletünket az öregedés témájában évtizedekkel ezelőtt megjelent, ám ma is tanulságos írásaik felidézésével fejezzük ki.

Cseh-Szombathy László: Longitudinális vizsgálatok lehetősége és értéke a szociálgerontológiai kutatások területén (Statisztikai Szemle, 1968/4: 1221–1239). Részletek.

„Az első nagyszabású longitudinális vizsgálatot a szociálgerontológia területén a Cornell Egyetem Szociológiai Intézete hajtotta végre, Gordon F. Streib professzor vezetésével. A vizsgálat tervét 1951-ben készítették el, és az első sorozat interjút 1952-ben és 1953-ban végezték el.

A Cornell Egyetem vizsgálata a nyugdíjazás hatását kívánta felmérni. Streib professzor és munkatársai azért választották a nyugdíjazást szociálgerontológiai kutatásuk központi tárgyául, mert ez mind következményeinél, mind pedig lefolyásánál fogva egyedülálló jelenség az öregek életében. Az emberek életében az egyik leghatározottabb státusváltozás következik be akkor, amikor aktív keresőből nyugdíjassá válnak. A nyugdíjazás véget vet az addigi főtévékenység folytatásának, a jövedelem jelentős csökkenését hozza magával és megnöveli a szabadidőt, hogy csak a közvetlen, azonnali hatásokat említsük. Mindez pedig egyik napról a másikra, egyszerre következik be, ellentétben az öregedéssel járó egyéb változások többségével, amelyek lassan, folyamatosan mennek végbe. ...

A Központi Statisztikai Hivatal által eddig végrehajtott szociálgerontológiai vizsgálatok az egyes tényezők közötti időbeli össze-

függéseket vagy rétegek szerinti statisztikai elemzéssel, vagy pedig retrospektív kérdések alkalmazásával vizsgálták. A Hivatal ez idő szerint egy longitudinális vizsgálatot tervez. A továbbiakban azokat a módszertani problémákat kívánom összefoglalni, amelyeket e vizsgálat eredményes lefolytatásához meg kell oldani. ...

A lehetőségek figyelembevételével kb. 300 személy ismételt felkeresése és kikérdezése látszik megvalósíthatónak. ... A viszonylag kis minta mellett arra kell törekedni, hogy bizonyos változók szerint a vizsgált sokaság homogén legyen, és így a későbbi elemzésekben a lényeges jellegzetességek egyidejű figyelembevétele mellett is statisztikailag értékelhető esetszámokat kapjunk. ...

Korlátozott eszközökkel igazán eredményes vizsgálatot csak akkor lehet végrehajtani, ha a kutatást pontosan meghatározott elképzelések vezetik, ha a megfigyelést a vizsgálati hipotézis irányítja. Ez általános szabály és teljes mértékben érvényes a longitudinális szociálgerontológiai vizsgálatokra is. Az öregek életében még viszonylag rövidebb idő alatt is rendkívül sokféle változás következhetik be, amelyek teljes feltérképezése egy vizsgálat keretében lehetetlen. A Központi Statisztikai Hivatal által tervezett vizsgálatnak már a témája is a megfigyelendő jelenségek körének alapos leszűkítését eredményezi: hiszen a cél a nyugdíjazással járó változások lemérése. A figyelem további koncentrációja végett a kutatás az öreg emberek életének csak néhány vonásával kíván foglalkozni, és a megfigyelt jellegzetességek változása közötti összefüggéseket kutatja. Vizsgálati hipotézise feltételezi, hogy a nyugdíjazás megrázkódtatással jár és a társadalmi kapcsolatok leszűkülését hozza magával. E hipotézis verifikálása során olyan információk szerzésére törekszünk, melyek alapján nemcsak az mutatható ki, hogy a feltételezett megrázkódtatás és a kapcsolatok beszűkülése milyen gyakorisággal fordul elő, hanem lehetővé válik a nyugdíjasok magatartásának tipizálása is, és az egyes magatartási típusok kialakulásának magyarázata a figyelembe vett változók segítségével. ...

A vizsgálat egyik célja az egészségi állapot alakulásának megfigyelése, a nyugdíjazás hatásának felmérése e téren. Célunk a nyugdíjazás előtt felvett panaszok vagy panaszhiány, a betegen töltött napok számának, a rendszeres vagy rendszertelen orvosi kezelésnek stb. összehasonlítása a nyugdíjazás után felvett ugyanezen adatokkal. Nyilvánvaló, hogy hamis képet kapunk a változásokról, ha azokat, akiket a második felvételtkor halálozás vagy betegség miatt nem tudtunk elérni, egyszerűen töröljük a mintából és következtéseinket csak azoknak a válaszai alapján tesszük meg, akik mind a két felvétel alkalmával elérhetőek voltak. Szelektív lehet a migráció miatt bekövetkezett lemorzsolódás is. ... Szükségesnek látszik, hogy a lemorzsolódottakat külön vizsgáljuk részben a korábbi felvétel alkalmával szerzett információk alapján, részben pedig kimaradásuk oka szerint, és a mintára vonatkozólag végzett elemzések eredményeit e külön vizsgálat figyelembevételével értékeljük.

A longitudinális vizsgálat eredményeinek feldolgozásánál, az adatok elemzésre való előkészítésénél, több lehetőség van. A legkézenfekvőbb feldolgozási szempont az, mely jelenségről jelenségre haladva egyenként megállapítja a változást, egy mutató segítségével leméri, kifejezi és azután megvizsgálja a minta sokaságának megoszlását a kiemelt jelenségnél tapasztalható változás foka szerint. ...

Hosszabb lejárátú vizsgálatnál kevés jellegzetesség marad változatlan, és a jellegzetességek átalakulása egymással kölcsönhatásban zajlik le. Ilyenkor célszerű a lemért változásokat kombinálva feldolgozni. ... Kívánatos lehet kettőnél több változás egyidejű összehasonlítása is, ami összevont mutatók alkalmazásával nem ütközik nehézségbe.

Végezetül vizsgálhatjuk az egyes jellegzetességek változásait a mintából alkotott csoportokban külön-külön, feltételezve, hogy a csoport képzésénél figyelembe vett sajátosságok kihatással vannak arra is, hogy valamely tulajdonság milyen formában, mértékben változik.

A csoportképző tulajdonságok kiválasztása a vizsgálati témától függő. Szociálgerontológiai kutatásoknál szükségesnek látszik a demográfiai sajátosságok figyelembevétele: az életkor, a nem, a családi állapot szerinti csoportosítás. A Központi Statisztikai Hivatal korábbi vizsgálatait azt mutatták, hogy a nyugdíjazás kérdésében lényegesen eltér az emberek magatartása a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyüktől függően, éppen ezért a foglalkozási csoportok szerinti bontás is fontos összefüggéseket mutathat ki. Ezeknek a csoportosítási szempontoknak végiggondolása lényeges már a vizsgálat megtervezésének szakaszában is, mivel a vizsgálati minta kiválasztásának, rétegzésének nagyrészt e szempontok szerint kell történnie.”

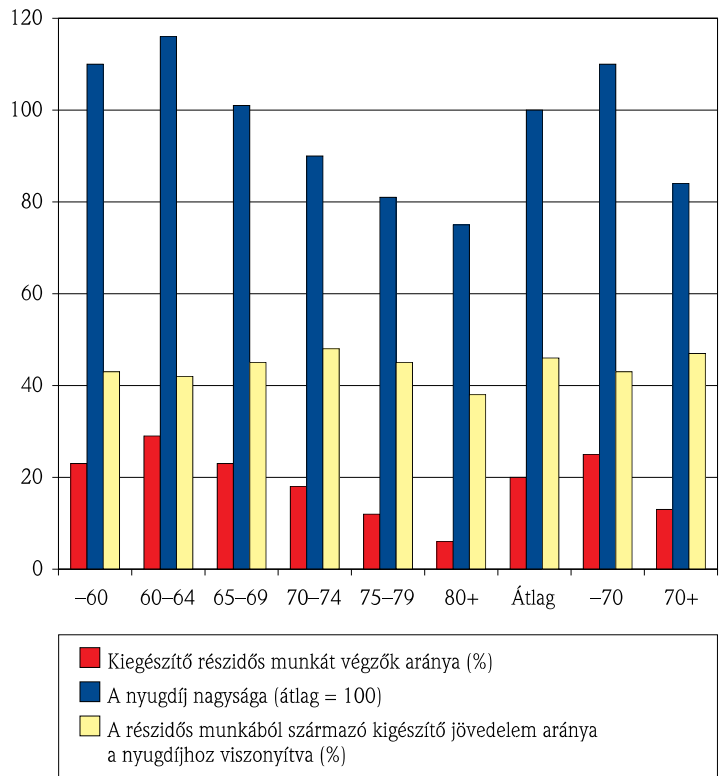
Dr. Vukovich Görgy: Az öregedés társadalmi vonatkozásai

(Demográfia, 1986/2-3:145-168.) Részletek.

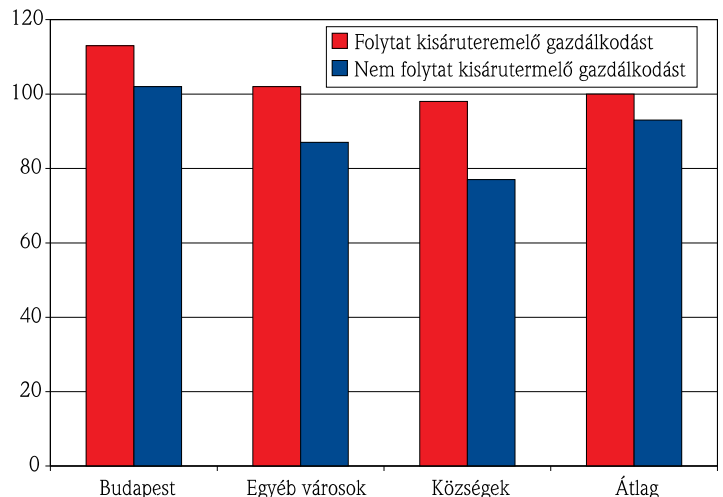
„Az utolsó néhány évben igen gyorsan növekedtek a nyugdíjköltségek. Ez részben a nyugdíj átlagos összegének növekedésével, részben a nyugdíjrendszer bővítésével magyarázható, amely most a mezőgazdasági termelősövetkezetek tagjaira is kiterjed. Ezenkívül sok nő alkalmazott megszerezte a szolgálati évek szükséges minimumát és nagyobb számban vonult nyugdíjba. Ez a folyamat a jövőben várhatóan lelassul, ugyanis a női foglalkoztatás elérte a lehető legmagasabb szintet. A kifizetett nyugdíjak teljes összege több, mint háromszorosára emelkedett az utolsó 10 év alatt, míg a nemzeti jövedelem ugyanebben az időszakban csupán a kétszeresére nőtt. ... Az átlagos nyugdíj növekedése egy nyugdíjasra számítva szintén meghaladta a

nemzeti jövedelem emelkedését (244% szemben a 204%-kal). E jelentős fejlődés ellenére sok nyugdíjas próbált kiegészítő jövedelemforrásokat találni, mert úgy érezte, hogy a nyugdíj maga nem elegendő szükségletei kielégítésére. Sok más nyugdíjas, aki öreg vagy gyöngye ahhoz, hogy dolgozzék, a létminimum színvonalán él és kénytelen családi vagy társadalmi támogatást keresni.

Nyugdíjasok életkor, nyugdíj és részidős munka szerint, 1982¹

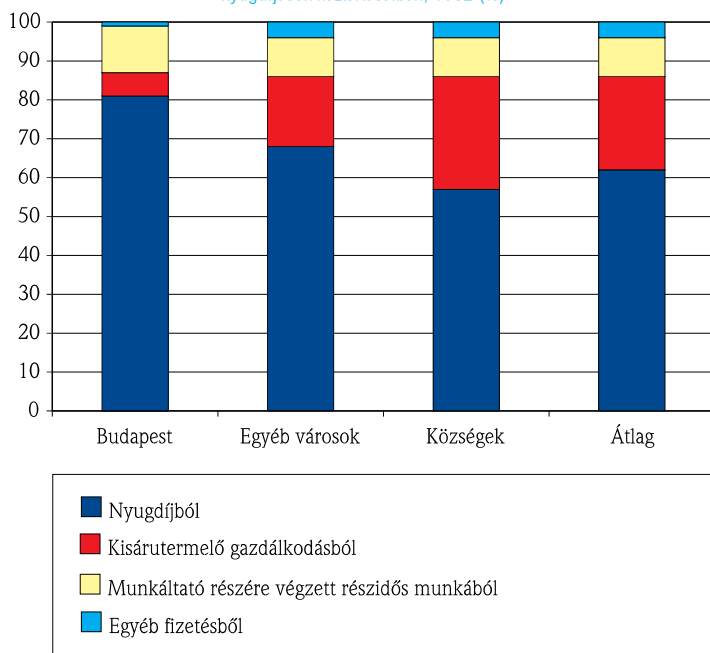
Személyi jövedelem a nyugdíjasok háztartásaiban, 1982 (a kisáruteremelő gazdálkodást folytató háztartások országos átlaga = 100)

A legújabb statisztikai felvétel, főleg az 1982. évi háztartási jövedelmekre vonatkozó felvétel néhány részletesebb információt közölt a nyugdíjasok kiegészítő jövedelmének nagyságáról és típusairól. ... 1982-ben a nyugdíjasok egyötödének volt kiegészítő jövedelme részidős vagy alkalmi munkából. Ez a jövedelem havi nyugdíjuk 46%-ának felelt meg átlagosan. ...

¹ Az ábrákat az eredeti tanulmányban közölt táblázatok alapján Daróczi Etelka készítette a KorFa számára.

A személyi jövedelem összetétele a kisárutermelő gazdálkodást folytató nyugdíjasok háztartásaiban, 1982 (%)

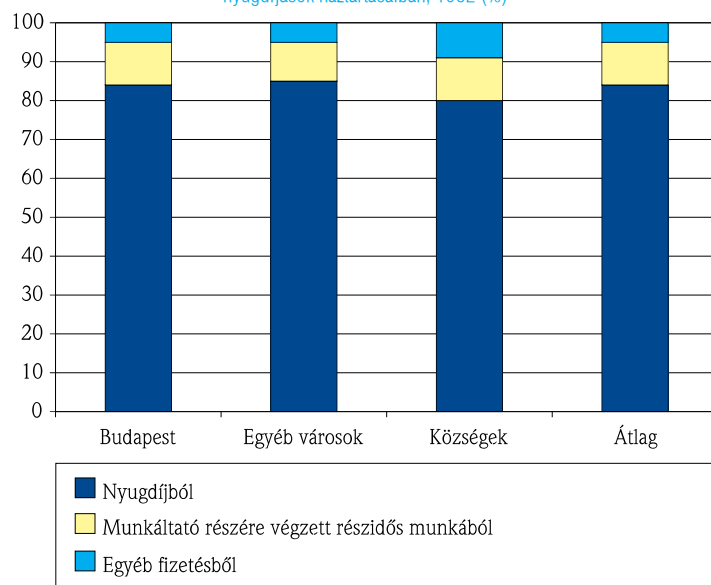
A részdíjs munkán kívül a nyugdíjasoknak más lehetőségük is van arra, hogy hasznosabbá tegyék magukat a család számára. 1982-ben a nyugdíjasok 65%-a olyan háztartásokban élt, amelyeknek kisárutermelő gazdálkodásból származó jövedelmük volt. A 70 éven felüli nyugdíjasok esetében ez az arány valamivel alacsonyabb (32%) és a 70 éven aluliaknál valamivel magasabb (66%). A mezőgazdasági tevékenységekből származó jövedelem skálája széles, mert a nyugdíjasok jelentős része azt közölte, hogy csak családi házuk vagy a nyaralójuk kertjében dolgozik. Ilyen esetben a kiegészítő jövedelem főképpen a háztartás saját fogyasztásával egyenlő értékű és a termékeknek csupán kis része kerül a piacra.

Az olyan háztartások aránya, amelyekben csak nyugdíjasok élnek és kisárutermelő gazdálkodást folytatnak, lakóhely szerint

változott. A községekben ez az arány 88%, a vidéki városokban 52%, Budapesten 22% volt. A kisárutermelő gazdálkodást folytató személyek összjövedelme sokkal magasabb volt, mint azoké a háztartásoké, amelyek nem végeznek ilyen tevékenységet. ...

A nyugdíjasok háztartásainak jövedelme legalacsonyabb a községekben és vidéki városokban volt, ha a háztartás tagjai nem végeztek mezőgazdasági munkát. A kisárutermelő gazdálkodást folytató háztartások legmagasabb jövedelmét Budapesten észlelték. Az átlagtól való eltérés azonban nagyobb lefelé, mint fölfelé. Az adatok azt mutatják, hogy a kisárutermelő gazdálkodás jelentős hatást gyakorolt a nyugdíjasok jövedelmére, még a nagyvárosokban is. Ugyanilyen jelenség észlelhető az aktív keresők háztartásaiban is, ami azt mutatja, hogy a mezőgazdasági munka általában véve fontos tényező a háztartások jövedelme és kiadásai szempontjából."

A személyi jövedelem összetétele a kisárutermelő gazdálkodást nem folytató nyugdíjasok háztartásaiban, 1982 (%)

KITEKINTÉS

Vendégségben Essex Egyetemén

A University of Essex Britannia legrégebbi – még a római hódítás előtt alapított Camulodunon, ma Colchester – városában székel. A campus a 18. században kialakított, 200 holdas Wivenhoe parkban található, maga az egyetem azonban fiatalnak számít: a királyi alapító okiratot 1965-ben kapta meg, abban az évben, amikor Nagy-London határait kijelölték. Colchester ugyanis a fővárostól mindössze 90 km-re északkeletre, a Temze torkolatának közelében fekszik.

Az egyetem hét és félezer hallgatója humán, művészeti, sport, társadalom- és természettudományi, valamint műszaki tanulmányokat folytathat, a diákok több mint egyötöde mesterkurzusokat hallgat. Egy 2001-ben végzett egyetemi kutatás-értékelési felmérés alapján az Egyesült Királyság egyetemei közül Essex került az élre a társadalomtudományi kutatások terén, ugyanis csak itt fordult elő, hogy a szociológia, a politológia és a közgazdaságtan tanszék egyaránt megkapta a maximálisan lehetséges öt csillagot. Essex azért is a társadalomtudományok fellegvára, mert a Gazdaság- és Társadalomkutatási Alap (Economic and Social Research Fund) ide

telepítette három jelentős projektjét: az Adattárat (Data Archive), amely az USA-n kívüli világ legnagyobb elektronikus formában hozzáférhető információtára, a Társadalmi és Gazdasági Kutatóintézetet (Insitute for Social and Economic Reasearch, ISER) és a Minőségi Adatszolgálatot (Qualidata).

Az egyetem és különösen e három projekt nyújtotta lehetőségekhez az Európai Közösség támogatásával az uniós tagországok kutatói is hozzáférhetnek. Ezt a célt szolgálja az ISER kebelén belül működő Társadalomtudományi Elemzések Európai Központja (European Centre for Analysis in the Social Sciences, ECASS), amelynél három héttől három hónapig terjedő ösztöndíjra lehet pályázni (www.iser.essex.ac.uk/ecass/). Ezzel a lehetőséggel élve voltam vendégkutató Colchester-ben, 2007. augusztus/szeptemberében.

Elsősorban az idős emberek életminőségének mérési módszereit kívántam tanulmányozni, különös tekintettel

- A családi és társadalmi támogatás elérését befolyásoló kulturális és egyéni tényezőkre;
- Az idős emberek kikérdezésével kapcsolatos nehézségekre;

Az ISER és az Adattár új épülete

Colchester norman vára

• Az idősothtonokban élő emberek életminőségének mérésére. Megismertem az ISER keretében folyó munkákat, konzultáltam a munkatársakkal (többek között R. Berthoud és E. Sala személyében), éltem a könyvtárak adta lehetőségekkel (megismerkedtem az Idősödni – Growing Older – könyvsorozat néhány tagjával), ám a rendelkezésre álló idő legnagyobb részében két felmérés előkészületeit, kérdőíveit és eredményeit tanulmányoztam:

- Az öregedés longitudinális tanulmányozása Angliában (English Longitudinal Study of Ageing, ELSA);
 - Brit Háztartási Panel Felvétel (British Household Panel Survey).
- Az ISER nemzetközi munkatársi gárdája, segítőkészsége a szakmai tapasztalatokon kívül is sokat jelentett. Csak ajánlani

tudom mindenkinek, aki bővíteni és mélyíteni kívánja ismereteit a társadalmi felmérések és a nagy adatbázisok elemzésének módszereiről, hogy pályázzon ECASS vendégkutatói ösztöndíjra, amelyhez az Európai Közöség FP6 „Structuring the European Research Area” programjának keretében meghirdetett *Research Infrastructure Action* támogatásának köszönhetően lehet hozzájutni.

További információ: www.essex.ac.uk

Daróczi Etelka NKI
daroczi@demografia.hu

SZEMLE

NKI Műhelytanulmányok angolul

*Working Papers on Population,
Family and Welfare*

Sorozatszerkesztő: Melegh Attila.

Technikai szerkesztő: Kardulesz Ferencné.
ISSN 1588-3396.

Demographic Research Institute, Hungarian
Central Statistical Office.

Az egyszerű kivitelben, számonként 20–50 oldalra megjelenő kiadványok elsődleges célja, hogy az Intézet kutatási eredményei minél rövidebb idő alatt eljuthassanak az angolul olvasó érdeklődőkhöz és a nemzetközi szakmai fórumokra. Az Intézet a Műhelytanulmányokat ingyenesen terjeszti, elsősorban a magyarul nem olvasó szakemberek számára. A szerkesztőség szívesen fogadja a *KorFa* olvasóinak javaslatát olyan személyekre és intézményekre, akiket (amelyeket) az eddigi témák közül érdekelhet valamelyik, illetve ahova érdemes rendszeresen küldeni a sorozatot.

A *Working Papers* sorozat 9. számaként
2007-ben megjelent:

*E. Daróczi: Ageing and Health
in the Transition Countries of Europe
– the Case of Hungary*

- 1 Background
- 2 Objectives, Methods and Data
- 3 Age Composition in a Comparative Perspective
Single Ageing
Double Ageing
- 4 Life Prospects
Life Expectancies at Birth
Growing Old
Health in Old Age
- 5 Health Status of the Elderly Population in Hungary
Lessons from the Census
Elderly in GP Database (Male/Female Ratio, Age Gradient)
National Health Interview Surveys (Vision and Hearing, Functional Impediment, Chronic Diseases)
Turning Points of the Life-Course, the Hungarian Generation and Gender Survey
- 6 Conclusions
References

A *Working Papers* sorozat 10. számaként
2007-ben megjelent:

*P. Óri: Demographic Patterns
and Transitions in 18–20th Century
Hungary. County Pest-Pilis-Solt-Kiskun
in the Late 18th
and Early 20th Centuries*

- 1 Introduction
- 2 Aims and Methods
- 3 Sources
- 4 Location
- 5 Demographic Development in Pest-Pilis-Solt County in the Late 18th Century (1774–1785)
- 6 Demographic Development in Pest-Pilis-Solt-Kiskun County in the Late 19th and Early 20th Century
- 7 Different Patterns of Demographic Behaviour between 1901 and 1910
- 8 Conclusions
Sources
Bibliography
Appendix

Az NKI kiadványai megrendelhető:
Kardulesz Ferencné NKI
kardulesz@demografia.hu

Gyermekgyógyászati vademecum

Szerkesztő: Békefi Dezső
Budapest: Melinda Kiadó és Reklámügynökség,
2007. ISBN: 978-963-85822-9-4

Tartalom: Bevezetés • Rövidítések • Mértékegységek • Átszámítási táblázat • Számnevek latinul • A leggyakrabban előforduló gyermekkori betegségek BNO-kódjai • Rendelet az egészségügyi indok alapján

I. Gyermekgyógyászat

1. Újszülöttellátás
2. Növekedés és fejlődés
3. Normális motoros, mentális és szociális fejlődés

4. Hasznos adatok, táblázatok
 5. A laboratóriumi vizsgálatok normálértékei életkorok szerint
 6. A gyermekgyógyászati sürgősségi ellátás
 7. Újszülöttek, csecsemők és gyermekek úralesztése
 8. Egyes betegségek, kórállapotok megítélése, ellátása
 9. Védőoltások
 10. Táplálkozás-életleni megfontolások a gyermekkorban
 11. Jogi szabályozás, etikai megfontolások
- II. A készítmények ismertetése

III. Függelék

A könyvhöz CD-melléklet tartozik, amely a gyógyszerkészítmények alkalmazási előíratait tartalmazza.

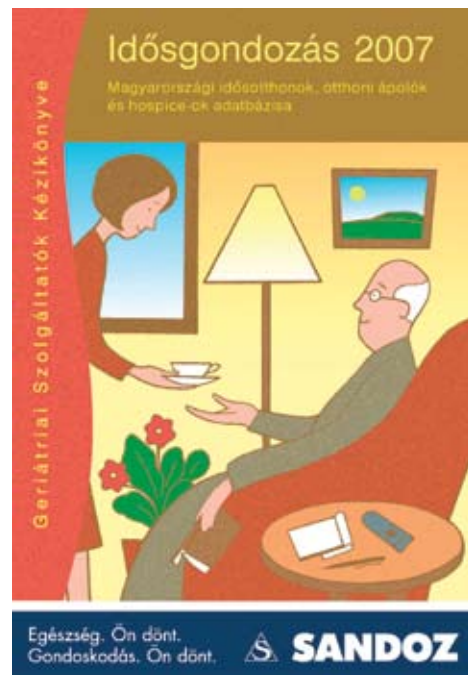
Idősgondozás 2007

Geriatríai szolgáltatók kézikönyve. Magyarországi időotthonok, otthoni ápolók és hospice-ok adatbázisa

Budapest: Geriáter Service Kiadó, 2007. ISBN: 978-963-9771-01-7

Tartalom:

Mit kell tudniuk az öregségről és az öregedésről az öregeknek és a fiataloknak? (Dr. Riskó Tibor) • Gondnokság alá helyezés orvosi/egészségügyi és jogi vonatkozásai (Dr. Magyar Iván György) • Gondnokság alá helyezés (Dr. Juhász Péter) • Közösen az úton: A testileg és szellemileg leépült beteg ápolása otthon (Moukhtar Lucia) • A háziápolás és beteggondozás közti különbség (Haiman Éva) • A meghalásról, az elkísérésről és a gyászról (Dr. Hegedűs Katalin)

GONDOZÓ INTÉZMÉNYEK

(Budapesten és megyéenként)
Házi szakápolók és beteggondozók
Demens/Alzheimeres betegek ápolása
Parkinson-kóros betegek ápolása
Magas vérnyomásos betegek ápolása
Diabéteszes betegek ápolása
Mozgásszervi betegek ápolása
Intenzív betegápolás
24 órás ügyelet
Egyházi intézmények
Idősek klubja (nem bentlakásos napköziotthon)
Akadálymentesített épület
Csak napköziotthon
Hospice gondozók

NAPTÁR

Az európai és az amerikai társadalmi modellek vonzereje az EU új és leendő tagországai számára

Ezzel a címmel rendezett konferenciát a *Berlini Társadalomtudományi Kutatóközpont* (WZB) és a dublini *Európai Alapítvány az Élet- és Munkakörülmények Megjavítására* (EFILWC) 2007. május 7-8-án Berlinben. Európai és amerikai előadók ismertették nyolc témakörben az állam és a társadalom minőségének fő jellemzőit „saját házuk táján”, erre reagált egy új tagállambeli vitapartner: miben látja az egyes társadalmi modellek erős és gyenge pontjait és melyeket tekint alkalmasnak arra, hogy saját országában kifejléssék.

Program: *Megnyitó* (Jens Alber, WZB és Willy Buschak, EFILWC)

1. *A teljes foglalkoztatottság megvalósítása* (A. Hemerijck, R. Freeman és J. Ciechański)
2. *Egyenlőtlenség és kizártság a kizártságból* (M. Gangl, R. Burkhauser és Spéder Zs.)
3. *Az iskolázottság lehetősége és az ismeretek egyenlőtlensége* (J. Allmendinger, K.U. Mayer/P. Maloney és Róbert P.)
4. *A bevándorlók integrációja és nacionalista reakciók a globalizált világban* (F. Kalter, Ch. Hirschman és D. Drbohlav)
5. *A demokrácia működése Európában és Amerikában* (S. Ringen, J. Samples és Stumpf I.)
6. *Az alsóbb osztályok politikai integrációja és részvétele* (J. Alber/U. Kohler, M. McDonald és A. Rychard)
7. *A társadalmi állampolgárság koncepciói* (Ch. Saraceno, R. Blank és T. Stanovnik)

8. *Az államiság koncepciói és az állami cselekvés változó mintái* (F.G. Castles, N. Gilbert és M. Potůček).

További információ: www.wz-berlin.de

50 éves a Demográfia

Az MTA Demográfiai Bizottsága és a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet folyóirata, a *Demográfia* 50. születésnapja alkalmából az NKI jubileumi konferenciát rendezett 2007. június 5-én a Központi Statisztikai Hivatal Keleti Károly termében.

Program: *Megnyitó* (Bagó Eszter, a KSH elnökhelyettese)

1. Család és házasság

Családok és formák. Ami változott, és ami változatlan az elmúlt ötven év során (Tóth Olga és

Dupcsik Csaba); Párkapcsolati formák változó népszerűsége (Pongrácz Tiborné)

2. Termékenység

Az integrációs transzferek termékenység hatásai (Gál Róbert); Gyermekvállalás – tendenciák és magyarázatok (Spéder Zsolt és Kapitány Balázs)

3. Halandóság

A halandóság különbségei idős korban (Daróczy Etelka)

4. Migráció

A belső vándorlás területi aspektusai (Dövényi Zoltán); A nemzetközi vándorlás 1990 előtt és után (Tóth Pál Péter).

5. Népeség-előrszámítás

Népesedési perspektívák. A magyar népesség előrszámítása Erdélyben (Kiss Tamás); Magyarország népessége a 21. század első felében a demográfiai előrszámítások alapján (Habcsek László).

A szekcióüléseket vita követte. Az előadásokból a *Demográfia* közül válogatást.

A világnépesedés helyzete, 2007

A Magyar ENSZ Társaság és az ENSZ Népesedési Alapja (UNFPA) szervezésében Wasim Zaman, az UNFPA dél- és nyugat-ázsiai irodájának igazgatója ismertette a hasonló címen megjelent ENSZ-jelentést 2007. június 27-én, a Társaság budapesti székházában. A jelentés főbb témaköreivel kapcsolatos magyar helyzetről Kovács Zoltán, a Szegedi Tudományegyetem tanára adott tájékoztatást.

További információ:
www.un.org; www.menszt.hu

FERTINT

Termékenységi szándékok és megvalósulásuk. A társadalmpolitika szerepe a kettő közelítésében

Az NKI meghívására 2007. szeptember 4–5. között Budapesten érkezett a témával foglalkozó francia–magyar–olasz–osztrák munkacsoport.

Program:

Bevezető: A FERTINT projekt eddigi eredményei (D. Philipov)

1. A termékenységi szándékok megfogalmazása

A preferencia-elmélet és az alacsony termékenység országok közötti összehasonlításban (A. Vitali, F. Billari, A. Prskawetz és M.R. Testa) • Attitűdök, szubjektív normák és az észlelt magatartás-kontroll mint a termékenységi szándékok előjelzői (F. Billari, D. Philipov és M.R. Testa) • Nemek közötti különbségek az olasz párok

termékenységi szándékaiban (A. Rosina és M.R. Testa) • A gyermektelenség szándéka és az élethosszig tartó gyermektelenség Ausztriában (T. Sobotka és M.R. Testa) • Gyermektelen társadalmak? A gyermektelenség trendjei és jövője Európában és az USA-ban (T. Sobotka).

2–3. A szándékok stabilitása és megvalósulása

A gyermekszámra vonatkozó szándékok stabilitása fiatal felnőtt korban (A. Liefbroer) • A szándékok dinamikája (Spéder Zs. és Kapitány B.) • Megvalósulatlan szándékok: bulgáriai esettanulmány (D. Philipov és M.R. Testa) • Miért nem sikerül az embereknek megvalósítaniuk a termékenységre vonatkozó szándékaikat? Egy 18 éven át tartó holland panel tanulmány eredményei (A. Liefbroer) • A termékenységi szándékok megvalósulása Magyarországon az új évszázad elején (2001–2005) (Spéder Zs. és Kapitány B.).

4. Termékenységi szándékok, társadalmi hálózatok és társadalmi tőke

Társadalmi hálózat, termékenységi szándék és megvalósulás: egy jövőre irányuló francia felmérés (1998–2003) eredményei (C. Rossier) • A termékenységre gyakorolt társadalmi befolyás Németországban és Franciaországban: minőségi összehasonlító megközelítésben (L. Bernard és C. Rossier).

5. Termékenységi szándékok, megvalósulásuk és a társadalmi mobilitás

A termékenységi szándékok megvalósulása és a társadalmi mobilitás: lehet-e a francia anyáknak karrierjük? (L. Toulemon).
Vita és további teendők.

További információ: www.oew.ac.at/vid/research/fertilityidealsandintentions.shtml

Társadalmi kirekesztés és Európa változó demográfiai arculata

Az NKI meghívására az Európai Népeség-tudományi Egyesület (European Association for Population Studies, EAPS) *Második demográ-*

Kathleen Kiernan

fiai átmenet elnevezésű munkacsoportja 2007. szeptember 6–8. között Budapesten, a KSH Keleti Károly és Árvay János termeiben tartotta negyedik nemzetközi konferenciáját, amelyen húsz országból több mint százán vettek részt. Program:

1. Társadalmi szerkezet és demográfiai folyamatok – az anyagi helyzet és az életúthoz kötődő magatartás változásai

E. Thomson (USA–SE): Iskolai végzettség és családi életutak Európában; G. Hagestad (NO): A demográfiai döntések következményei a generációk közötti kapcsolatokra; S. Hillmert (DE): Az iskolai végzettség, a demográfiai magatartás és a társadalmi reprodukció közötti kapcsolat a 20. századi Németországban; J. Hobcraft (UK): A nem és a kohorsz összjátéka a felnőttkori eredmények gyermekkori előzményeivel: társadalmi-gazdasági státus, egészség és a gyermekvállalás időzítése.

2. Az életút korai szakasza: a szülői ház elhagyása és a partnerkapcsolat-teremtés

F. Billari és A. Vitali (IT): Felnőtté válás különböző jóléti rezsimekben: a 2004-2005-ös Európai Társadalmi Felmérésen (ESS) alapuló elemzés. A. Aassve (UK): Gazdasági jólét és

Clara H. Mulder és Laurent Toulemon

a szülői ház elhagyása: 13 európai ország tapasztalata. L. Toulemon (FR) és M. Winkler-Dworak (AT): Nemek közötti különbség a felnőtté válás folyamataiban Franciaországban. Tapasztható-e közeledés az utóbbi években? Kockázati modellek és eseménysor-elemzés. Szalma I. és Róbert P. (HU): Az iskolai végzettség és a munkapiaci bizonytalanságok hatása a párkapcsolat-teremtésre Magyarországon. A. Smits és R. van Gaalen (NL): Együtt élő felnőtt gyerekek és szülei. Ki gondoskodik kiről? D. Kostova (DE): Együttélés vagy házasság Oroszországban – az első házasság és nem-házasság párkapcsolatok együttes elemzése.

3. *A párkapcsolat felbomlása: válás és egyedülálló szülők*

K. Kiernan (UK): A szülők válásának hátrányai – a gyermek szemszögéből. A. Reneflot (NO): A család felbomlása és a gyermekek iskolai előmenetele Norvégiában. R. Treviño, C. Simó és M. Solsona (ES): Az egyszülős családok homogenitása vagy heterogenitása Spanyolországban.

4. *Gondolkodásbeli tényezők és szerkezeti korlátok Közép- és Kelet-Európában*

A. Thornton (USA) és D. Philipov (AT): Család és demográfiai magatartás Közép- és Kelet-Európában: a fejlődési idealizmus, a politikai gazdaságtan és a generációk közötti kapcsolatok változó hatása. Spéder Zs. és Kapitány B. (HU): Szerkezeti és gondolkodásbeli hatások a gyermekvállalásra az átmenet idején: Magyarország példája.

5. *Gyermekvállalás és gyermeknevelés: szerkezeti okok és következmények*

Ø. Kravdal (NO) és R.R. Rindfuss (USA): Iskolai végzettség és termékenység Norvégiában: hogyan változott a kapcsolat a férfiak és a nők körében? J. van Bavel (BE): A pályaválasztás, a nemek közötti családi munkamegosztásra vonatkozó normák és az első gyermek megszületésének halasztása Európában. F. Michielin és C.H. Mulder (NL): A nagyszülők közelségének befolyása a második és a harmadik születésekre. A. Pailhé (FR): Munkapiac és gyermekvállalás. A. Matysiak (PL): A munkaerő-piaci részvétel és a gyermekvállalás válto-

zó feltételei Lengyelországban. T. Lappegård (NO) és A. Aassve (UK): A gyermeknevelés pénzügyi támogatása és a termékenység időzítése Norvégiában. J. de Vries (NL): Jövedelemcsökkenés a gyermekek születése után.

6. *A bevándorlók és az etnikai kisebbségek demográfiája Európában*

Y. Courbage (FR): Bevándorlók Európában: demográfiai jellemzők és társadalmi-gazdasági körülmények. G. Andersson (DE) és K. Scott (SE): A gyermekvállalás dinamikája egy általános jóléti államban: nemek és szülőföld szerinti különbségek Svédországban? T. Sobotka (AT): A bevándorlók növekvő szerepe a gyermekvállalás trendjében Európában. A. Zorlu (NL): A szülői ház elhagyása és a bevándorlók területi asszimilációja Hollandiában. M. Kalmijn és F. van Tubergen (NL): Csoportok közötti különbségek magyarázata etnikailag vegyes házasságokban. Veres V. (RO): A romániai magyar és roma kisebbség eltérő népességnövekedése: etnikulturális vagy szerkezeti tényezők? Durst J. (HU): A gettó-szegény cigányok gyermekvállalási stratégiáinak változásai Magyarországon. Kovács É. és Melegh A. (HU): Társadalmi nem, osztály és etnicitás a bevándorló nők életút-perspektívájában

7. *A demográfiai magatartás és hátrány generációs átöröklése*

A. Liefbroer és C.H. Elzinga (NL): A magatartási minták generációk közötti átöröklése. A szülők és a gyermekek hasonló családi életút-pályái. A. Jasilioniene és E. Andreev (DE): Házasság előtti fogamzás és a válás kockázata Oroszországban. T.H. Lyngstad (NO) és H. Engelhardt (DE-AT): A válás generációk közötti átöröklése függ a szülők váláskori életkorától. H. de Valk (NL): Generációs különbségek a termékenységi preferenciák tekintetében, bevándorló és holland családokban. Két további szekcióban közel harminc poszter bemutatására került sor.

Az előadások egy része letölthető az NKI honlapjáról: www.demografia.hu.

Migráció – társadalmi összefüggések

Ez volt a címe az Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, a BCE Szociológiai és Társadalompolitikai Intézete, valamint a MST Demográfiai szakosztálya műhelykonferenciájának, amelyet 2007. október 19-én rendeztek a Budapesti Corvinus Egyetem Közraktár utcai épületében.

Program:

Megnyitó: Migráció és népességfejlődés (Tóth Pál Péter)

Általános kép a migrációról. Vitavezető: Spéder Zsolt. Migrációs helyzet napjainkban (Sárosi Annamária); A térbeli társadalomszerkezet átalakulása 1990 után. Migráció és urbanizáció. Opponens: Dövényi Zoltán.

Migráció és munkaerőpiac. Vitavezető: Elekes Zsuzsa. Migráció és fekete munka (Juhász Judit). Opponens: Tóth János István. Bevándorlók munkaerő-piaci integrációja Magyarországon egy panelvizsgálat tükrében (Gödrí Irén). Opponens: Futó Péter.

A migráció szerepe egyéb területeken. Vitavezető: Szántó Zoltán. Menekültügy a hazai sajtóban (Vicsek Lilla, Keszi Roland, Márkus Marcell). Opponens: Klenner Zoltán. A bűnözés és a vándorlás kapcsolata (Papp Gábor). Opponens: Kó József. A sportolói vándorlás (Ács Pongrác). Opponens: Szegedi Péter.

Időszerű népesedési problémák Magyarországon és az EU országaiban

A 2007. évi Magyar Tudomány Hónapjához kapcsolódó tudományos ülést rendezett a MTA Gazdasági és jogtudományok osztálya 2007. november 14-én Budapesten, az MTA központi épületében.

Program: *Megnyitó (Simai Mihály)*

Elnök: Tóth Pál Péter. A párkapcsolatok változása Magyarországon és Európában (Pongrácz Tiborné); Termékenységi dilemmák: hol vannak a „Ratko-unokák?” (Kamarás Ferenc); Termékenységi különbségek az Európai Unió országaiban (Husz Ildikó). • *Elnök: Hoóz István.* A népesedési viszonyok hatása a felsőoktatással szembeni igényekre (Katona Tamás); A serdülőkorúak alkohol- és drogfogyasztásának demográfiai vonatkozásai a rendszerváltás utáni másfél évtizedben (Elekes Zsuzsa); A népesedési jelenségek változása és a bűnözés alakulása (Vavró István). • *Elnök: Utasi Ágnes.* Erdély etnikai térszerkezetének átalakulása (1898–2002) (Kocsis Károly); Társadalmi egyenlőtlenség és demográfiai problémák Magyarországon (Melegh Attila); Munkaerő-piaci pozíciók és pozícióváltások az egészségi állapot függvényében (Kovács Katalin); A rendszerváltás utáni epidemiológiai fordulat néhány meghatározó jelensége (Józan Péter). *Elnök: Moksony Ferenc.* A tudományos kutatók nemzetközi migrációjának gazdasági-társadalmi és kulturális implikációi (Illés Sándor); Öregedő férfiak és nők Európában (Daróczi Etelka); A népesség jövője Európában és Magyarországon, különös tekintettel a demográfiai öregedésre (Hablícsék László).

Zárszó: Somlai Péter.

KorFa – népesedési hírlevél

ISSN 1586-7684 • Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet • Cím: 1024 Budapest, Buday László u. 1–3. Telefon: 06-1-345-6449 • Fax: 06-1-345-1115 • Felelős kiadó: Spéder Zsolt igazgató • Szerkesztő: Daróczi Etelka daroczi@demografia.hu • Telefon: 06-1-345-6629 Terjesztő: Kardulás Ferencné • kardulesz@demografia.hu • Telefon: 06-1-345-6664 • Tipográfia és tördelés: Élőfej Bt. elofejbt@citromail.hu • Megjelenik évente 4 alkalommal.